

ABC

CAHIER

KAMISHIBAI

INTRO

Dit cahier is niet zozeer theoretisch of didactisch van opzet, maar is eerder een neerslag van praktijkervaringen. Het gaat om een aanbod aan mogelijke activiteiten, in de eerste plaats om de kunst en de magie van het vertellen te stimuleren, en daarnaast om kinderen op een plezierige en vooral creatieve manier taal te leren smaken.

De koppeling tussen verhaal en beeld is hierbij van groot belang.

ABC (ART BASICS for CHILDREN) heeft de voorbije jaren heel wat korte en langdurige workshops gegeven met kamishibai als uitgangspunt (zowel in klasverband, als in een vluchtelingenhuis, als in een bibliotheek...). Het is onze voornaamste betrachting om deze ervaringen te delen en inspiratie door te geven. Maar er kunnen uiteraard nieuwe werkvormen en ideeën ontstaan. (Achteraan in dit cahier vindt u dan ook lege 'notes'-pagina's, ze zijn volledig ter uwer beschikking.)

Alle reacties, suggesties en bedenkingen zijn welkom. Aarzel niet om ze ons te laten weten, misschien kunnen ze in een volgende uitgave van dit cahier worden opgenomen. Want dit is zeker geen eindpunt, wel een voortdurend work-in-progress.

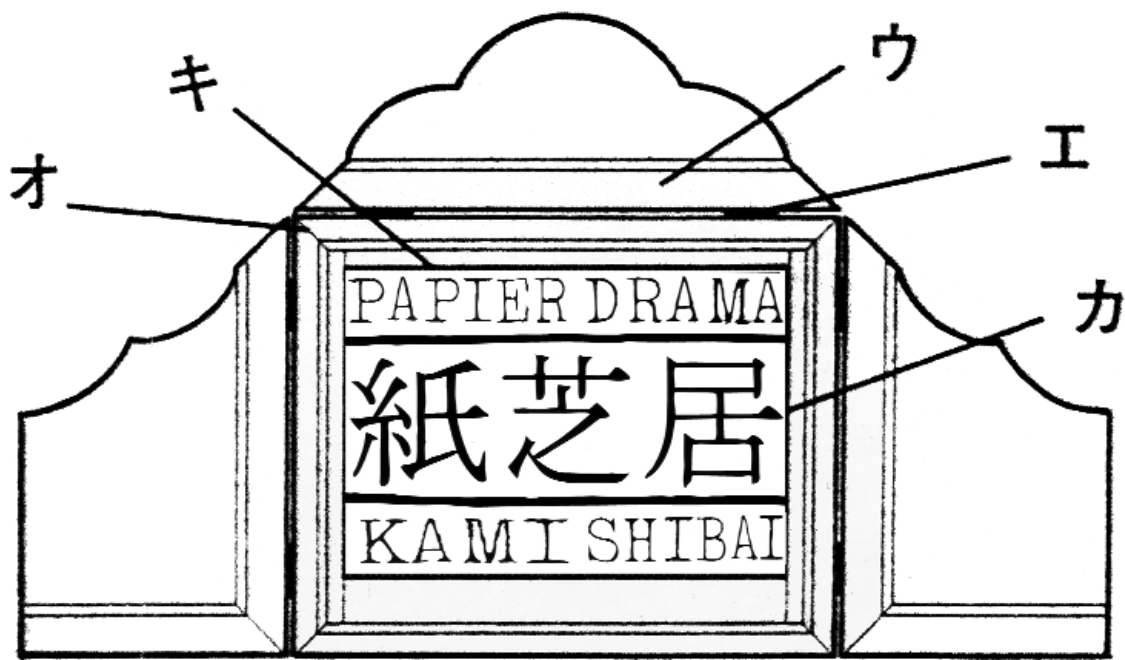
We hopen zeer dat u met evenveel plezier wil meewerken!

P.S.: ABC heeft gelijkaardige cahiers gemaakt om met kinderen rond 'architectuur' aan de slag te gaan (met de volgende thema's: 'stenen', 'interieurs', 'droomhuizen', 'spiralen', 'metropolis', 'tuinen en landschappen').

Interesse? Contacteer ons: mail@abc-web.be!

Het gevoel om samen in een verhaal te duiken, het te delen, het tot leven te brengen met de stem – dat heb ik altijd zeer magisch gevonden. In de Middeleeuwen was het obsceen om niet luidop te lezen. Tot de 12de eeuw maakte je jezelf verdacht als je niet fluisterde of de woorden vormde met je mond tijdens het lezen. Lezen enkel voor jezelf, gescheiden van de anderen, dat kwam pas later.

Auteur Cornelia Funke in *die Zeit*

INHOUDSTAFEL	P5
<hr/>	
1. WAT IS KAMISHIBAI?	P7
2. WAAROM WERKEN MET KAMISHIBAI?	P9
3. HOE WERKEN MET KAMISHIBAI? VERTELLEN MET KAMISHIBAI EEN KAMISHIBAI-PROJECT IN 7 SESSIES	P11
4. WAAR VIND JE KAMISHIBAIS? HOE MAAK JE EEN KAMISHIBAI-VERHAAL?	P39
5. EXTRA INFO	P41
6. BIJLAGES	P49
OVERZICHT VAN EINDTERMEN KAMISHIBAI-VERHAAL ISSUN BOSHI KAMISHIBAI-VERHAAL DOOR KINDEREN HANDLEIDING OM EEN KAMISHIBAI-THEATER TE MAKEN EEN MINI KAMISHIBAI-THEATER MAKEN GOED VOORLEZEN IS EIGENLIJK BETOVEREN OVERZICHT BEELDMATERIAAL	

E. FUTAMATA

EEN SOAP AVANT-LA-LETTRE??

Kamishibai is een traditionele Japanse vertelvorm ('kami' betekent papier en 'shibai' betekent drama, papier-drama dus). Het gaat om een klein theatertje (van 50 cm lang x 35 cm hoog) waarin grote tekeningen (A3) passen, dat ook kan gemonteerd worden op de bagagedrager van een fiets. Elke tekening geeft een scène weer uit het verhaal. Een verteller verschuift de tekeningen, als ging het om een verstilde animatie-film, en vertelt intussen het verhaal dat achteraan op de tekeningen te lezen staat.

In Japan was dit ('fietsend') verteltheater een geweldig succes van de jaren '20 tot '50.

Een kamishibai-verteller trok rond met de fiets en achterop was een doos gemonteerd met een klein, uitklapbaar theatertje. De doos op het bagagerek was gevuld met allerlei lekkernijen.

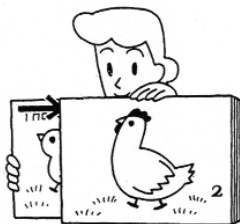
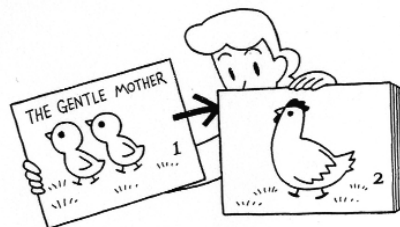
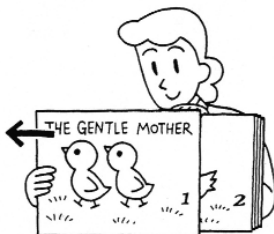
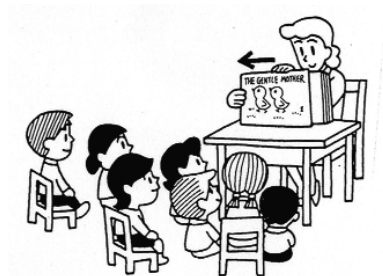
De verteller stopte op de hoek van de straat of op een pleintje en trok de aandacht van het publiek met houten klappers. Wanneer de kinderen op het geluid afkwamen, verkocht de kamishibai-verteller hen allerlei zoetigheden. De kinderen die iets gekocht hadden, kregen de beste plaatsen, vooraan vlakbij de verteller. Hij vertelde een verhaal of twee, stopte soms op een bijzonder of spannend moment en kondigde aan dat hij de volgende dag zou terug komen om het vervolg te vertellen.

Met de intrede van de televisie in de jaren '50 geraakte kamishibai een beetje in de vergeethoek. De laatste jaren kent deze unieke vorm van verteltheater een heuse revival.

Ook ABCvzw (ART BASICS for CHILDREN) lanceert dit poëtische mini-theater opnieuw, als een ode aan de orale verteltraditie.

HOE VERTEL JE EEN KAMISHIBAI?

Het vertelprincipe is zeer eenvoudig: voor aanvang van de vertelling steek je alle tekeningen in de juiste volgorde in het theatertje. De tekst die bij de eerste tekening hoort, staat te lezen achteraan op de laatste tekening. Als je die tekst gelezen/verteld hebt, verplaats je de eerste tekening naar achter. De achterkant van het kamishibai-theatertje is open zodat je de tekst altijd kan lezen als je dat nodig vindt. Op de achterzijde van de eerste tekening zie je dan de tekst die bij de tweede tekening hoort enz. Een kamishibai-verhaal bestaat gemiddeld uit 10 à 12 tekeningen. Zie ook de afbeeldingen om het principe te verduidelijken.

Gebruik zo veel mogelijk het houten theatertje om een groter dramatisch effect te bereiken

Kamishibai is een mooi en handig instrument om kinderen in contact te brengen met de kracht en magie van verhalen en tekeningen. Bovendien kan een grote groep kinderen er tegelijkertijd van genieten. Je kan dit poëtische mini-verteltheater gebruiken in de klas, de bibliotheek, in een jeugd-atelier... Bij het begin van een taalles, als aangename pauze tussendoor, om een thema in te leiden... (en dat voor kinderen van alle leeftijden).

MOGELIJKE DOELSTELLINGEN/EINDTERMEN:

- **leesbevordering:** kinderen worden geprikkeld en verrast door de verhalen en gaan nadien zelf op zoek naar prentenboeken.
- **taalplezier en taalontwikkeling:** kinderen worden vaak interactief betrokken bij het kamishibai-verhaal (d.m.v. van vragen, beschrijven van de tekeningen...) en ook in de werkvormen die volgen op de vertelling worden kinderen aangespoord om zelf creatief te zijn met taal en beelden.
- **creativiteit stimuleren:** kinderen kunnen zelf een kamishibai-verhaal maken en illustreren, waardoor een appèl wordt gedaan op hun persoonlijke verbeelding, expressie... Bovendien is er mogelijkheid tot differentiëren: sommige kinderen zullen liever vertellen, anderen tekenen, nog anderen spreken graag voor een publiek etc...
- **leren samenwerken/sociale vaardigheden/burgerschap ontwikkelen:** kinderen leren samenwerken om tot een mooi collectief resultaat te komen; mogelijke barrières op basis van geslacht/achtergrond etc. vallen weg omwille van een gezamenlijk creatief proces.

In **bijlage 1** kan je lezen aan welke eindtermen (voor het kleuter- en lager onderwijs) de kamishibai tegemoet komt.

Extra informatie: De parallel tussen de beleving bij kamishibai en de eerste fase om taal te ontdekken bij baby's ligt voor de hand: voor heel kleine kinderen verwijst je bijna altijd naar het object als je een nieuw woord introduceert. Bij kamishibai speelt zich iets gelijkaardigs af: de tekeningen ondersteunen sterk de tekst, waardoor het begripsvermogen toeneemt. Uit ervaring weten we dat kinderen vaak weken later kamishibai-verhalen nog tot in detail kunnen navertellen.

A. VERTELLEN MET KAMISHIBAI

De vertelplek

Creëer een intieme vertelsfeer en maak er een speciaal moment van. Ideaal is een ruimte die min of meer kan verduisterd worden.

Tip: plaats de kamishibai op een tafeltje/verhoog en laat de kinderen plaatsnemen op kussens op de grond (met als ondergrond een tapijt) voor het theatertje. De vertelling wordt dan intenser ervaren. Een lampje dat je richt op de prenten maakt het geheel af.

In een klaslokaal kan je de banken in een U-vorm rond de kussens plaatsen, zodat de kinderen na het horen van het verhaal snel kunnen beginnen werken. Of je plaatst de banken meteen in een groepswerk-positie, d.w.z. tegenover mekaar om met 4 à 6 kinderen samen te werken.

Vertelsessie

- Voor je aan een verhaal begint
Korte introductie op kamishibai: Even uitleggen waar het vandaan komt en hoe het in Japan werd gebruikt (zie pagina 7).
Aankondigen van het verhaal dat je gaat vertellen: titel + naam van de schrijver en illustrator meegeven.
- Vertellen zelf
Uiteraard heeft ieder zijn/haar eigen manier van verhalen te vertellen. Je kan er stemmetjes voor gebruiken (bij de dialogen), liedjes invoegen, af en toe met een instrument begeleiden....

Hieronder volgen enkele eerdere algemene aandachtspunten:

- In de Japanse traditie werd sterk benadrukt dat de verteller ten dienste moet staan van het verhaal, en niet van zijn eigen ego/persoon. Kortom, een respect voor de specifieke eigenheid en sfeer van het verhaal primeren op een soort 'acteer-bravoure' (deze houding heet in het Japans "kyokan", wat zoveel betekent als "het delen van emoties" of "verbondenheid d.m.v. empathie").

- Als je er goed bij voelt, kan je op een eenvoudige manier de kinderen actief betrekken tijdens het vertellen, door af en toe een vraag te stellen:
  - wat zie je zoal op deze tekening?
  - wat denken jullie dat er nu gaat gebeuren?
  - wie is volgens jullie dat personage op de tekening?
  - ....
- Je kan ook spelen met het verschuiven van de tekeningen, heel snel, heel traag, slechts tot halverwege zodat ze het verloop van het verhaal beter volgen, het tweede deel van de tekening mogen raden etc...

- Je zit bij voorkeur naast het theatertje, zodat je contact kan houden met het publiek en ook af en toe naar de tekeningen kan wijzen.
- In het kamishibai-theatertje van ABC is er ook een rood gordijntje voorzien dat je kan verschuiven. Het is een magisch moment wanneer bij het begin het gordijn opengaat, en ook het einde van de vertelling kan je bijzonder maken door het rode gordijn er opnieuw terug in te schuiven als het verhaal is afgelopen.
- Naverwerking: enkele suggesties om na het vertellen rond taalbeleving te werken met de kinderen (korte, speelse opdrachten)
- Lezen en vertellen:
 Laat de kinderen het verhaal navertellen zonder de prenten te tonen.
 Bijv. een kind begint, als die het niet meer weet, gaat iemand anders verder
 Of: Elk kind vertelt een stukje van het verhaal. De leerkracht geeft aan wanneer een volgend kind mag beginnen. Kinderen zetten op die manier het verhaal om in eigen woorden, gebruiken nieuwe woorden uit het verhaal, resumeren het verhaal...

- Laat de kinderen een vervolg verzinnen, of bedenken wat aan het verhaal kon vooraf zijn gegaan. Ze kunnen dat eventueel ook neerschrijven en nadien voorlezen.
- Laat elk kind kort iets vertellen bij één prent of vraag elk kind de tekst voor te lezen die bij een bepaalde prent hoort (leesoefening).
- Toon de prenten en verander bijvoorbeeld het standpunt van waaruit de kinderen het verhaal kunnen bekijken. Dat kan bijvoorbeeld door inleving in een van de figuren.
Je kan ook vragen om het verhaal in een andere tijd te vertellen, bijv. van heden naar verleden of toekomstige tijd en vice versa (dit is een opdracht voor al wat oudere kinderen).
- Dramatiseren:
Vertrek vanuit stilstaande beelden/tableaux vivants (wat je op de prent ziet), en laat de kinderen in groepjes scène per scène naspelen.
De kinderen spelen het ganse verhaal na: je kan de klas opsplitsen in drie groepen, groep a speelt het begin, groep b het middenstuk, groep c het einde. Ieder kiest een personage, een beetje repeteren, eventueel kostuums aantrekken en... spelen!! De kinderen maken ook eigen dialogen, eventueel kan er nog een verteller-kind zijn. Sommige (muzikale) kinderen kunnen er ook muziek bij maken, of een geluidsdecor als ze niet zo graag acteren...Het kan ook leuk zijn om de verhalen al zingend te brengen, als een kleine opera...(zie ook sessie 6/p. 32 voor meer uitgewerkte drama-oefeningen).
- Fantaseren:
De kinderen leggen de tekeningen in een nieuwe volgorde en trachten met bestaande ingrediënten een nieuw verhaal te bedenken. Je kan hen ook vragen om het in grote lijnen op te schrijven en nadien aan de klas te vertellen.
Een nieuw kringverhaal maken en telkens bij het derde of vierde kind laat je het verhaal een andere wending nemen, bijv. komt er nu iets avontuurlijks of eerder iets gekks, wordt het een spannend, gevaarlijk, of tragisch happy end...?
Een kringverhaal maken op rijm om de twee zinnen (er was eens een kat, die zit op de mat...)
- Knutselen:
Een mini-kamishibai maken: zie p. 61.

B. EEN KAMISHIBAI-PROJECT IN 7 SESSIES EEN NIEUWE KAMISHIBAI AANMAKEN MET DE KINDEREN

Vooraf

In dit hoofdstuk vind je een aantal ideeën om een volledig kamishibai-project uit te werken. Bedoeling is om samen met de kinderen een nieuw verhaal en de bijhorende prenten te maken. Dit project eindigt best met een voorstelling voor ouders, grootouders, andere kinderen...

Doelgroep

Het project lijkt ons geschikt voor een 4de, 5de of 6de leerjaar. Met jongere kinderen (kleuters en eerste graad lager onderwijs) kan je aan de slag met de korte opdrachten uit deel A van dit hoofdstuk, 'Vertellen met kamishibai'. De kinderen hoeven zeker niet extra mondig of taalvaardig te zijn, integendeel. De kamishibai is net uitermate geschikt om ook eerder taalarme kinderen te prikkelen om hun taalkennis te verhogen en vooral het taalplezier te vergroten!

Timing

Bij voorkeur werk je wekelijks gemiddeld twee à drie uur aan het project, gedurende 5 tot 7 weken. Zo hebben de kinderen tijd om hun verhaal te laten bezinken en heb je zelf de mogelijkheid om de lessen verder voor te bereiden, het verhaal uit te schrijven, enz.

Doelstellingen/eindtermen/opbouw

De werksessies passen binnen de domeinen WO/Taal/Plastische opvoeding, dit project is in elk geval vakoverschrijdend. De concrete eindtermen voor het lager onderwijs die zeker aan bod komen in kader van dit kamishibai-project staan achteraan in bijlage 1 vermeld. Afhankelijk van waar je zelf de nadruk op wil leggen (spreken, schrijven, creatieve expressie, drama, intercultureel werken) kan je de opdrachten aanpassen...

In grote lijnen bestaat het project uit volgende stappen:

- SESSIE 1**   KENNISMAKING MET KAMISHIBAI
- SESSIE 2**   EEN EIGEN VERHAAL AANMAKEN
- SESSIE 3 & 4**   KAMISHIBAI - PRENTEN MAKEN
- SESSIE 5**   UITSCHRIJVEN/TYPEN OF STEMPELEN VAN HET VERHAAL/
EXTRA SCHRIJFOEFENINGEN
- SESSIE 6**   INOEFENEN VAN HET VERHAAL (DRAMATISEREN)
- SESSIE 7**   EEN VOORSTELLING SPELEN
(VOOR SCHOOLGENOOTJES, OUDERS, GROOTOUDERS).

Organisatie

Omdat het project heel wat inbreng en activiteit van alle kinderen vraagt, is het aangewezen om beroep te doen op een tweede begeleider (bijv. een taakleerkracht, een zorgcoördinator of leesmoeder/-vader). Die tweede begeleider hoeft niet bij elke sessie aanwezig te zijn, enkel bij het groepswerk van de kinderen, om te helpen coördineren en van dichterbij te stimuleren.

!!!! Deze suggesties zijn uiteraard niet bindend en de opbouw/het verloop van het project zal verschillen al naargelang je eigen fantasie, de interactie met en het taalniveau van de kinderen, de beschikbare tijd,... (Maar we hopen dat er voldoende materiaal, variatie en opbouw inzit om intens met kamishibai aan de slag te gaan).

SESSIE 1: KENNISMAKING MET KAMISHIBAI (TIMING: ONGEVEER 3 UUR)

Setting: Plaats het kamishibai-theatertje vooraan op een verhoog. Vraag de kinderen voor het theatertje plaats te nemen op een tapijt met kussens. Zet de banken of in een U-vorm rond de kussens of in een groepswerk-opstelling.

Intro

- Voorstelling van het kamishibai-theater: wat is het? waar komt het vandaan? Weten de kinderen iets van Japan? Samen Japan zoeken op wereldkaart. Hen een origineel Japans verhaal tonen. Wie wil het eens voorlezen? Ander schrift, andere taal....
- Vertellen van een Japans verhaal, bijv. "Issun Boshi" (uit het Japans vertaald naar het Nederlands, verkrijgbaar bij ABC - zie ook bijlage 2, p.50).
- Voorstellen van het project: we gaan samen een verhaal maken (we zullen in groepjes werken van max. 6-7 kinderen per groep) en er ook de illustraties bij maken. Nadien zullen we deze zelfgemaakte verhalen gaan vertellen in de buurt (eventueel met de ABC-kamishibai-fiets), of aan de andere kinderen van de school.

Een verhaal breien

- Kinderen het systeem van kamishibai laten uitproberen door hen een ander kamishibai-verhaal te laten vertellen.
- Laat de kinderen het frame ook even gebruiken als een soort TV-kast: ze vertellen iets over zichzelf, bijv. over wat ze het voorbije weekend hebben gedaan... De andere kinderen mogen vragen stellen. Of ze spelen even het weerbericht enz. na. Bedoeling is dat kinderen zich op een speelse manier meer vertrouwd maken met het kamishibai-kastje.
- Om een beetje hun fantasie aan te wakkeren, doen we in groep een spel: 'verhaal breien': iemand begint met een verhaal (openingszin), zijn of haar linkerbuurman gaat verder: hij voegt één of twee zinnen aan het verhaal toe, zijn of haar linkerbuurman neemt over... iedereen komt aan de beurt. We moedigen kinderen aan hun fantasie de vrije loop te laten. Als het nodig is, geven we hen wel even tijd om na te denken maar 't mag de verhaallijn niet storen... Het gaat om het plezier van het fantaseren, om het plezier van het vertellen. De laatste verzint een slot.

Dan begint een vrijwilliger opnieuw met een openingszin en doen we het spel nog eens over. De tweede keer zal het zeker al veel vlotter gaan. Kinderen fantaseren graag maar zijn het vaak niet gewoon om dat in een schoolcontext te doen.

Soms kunnen voorwerpen kinderen helpen om een verhaal te beginnen (bijv. slakkenhuis, stukje krijt, brief, kistje, sleutel...).

Kort analyse-moment

Samen met de kinderen gaan we op zoek naar elementen die belangrijk zijn bij het maken van een verhaal:

Fase 1   situering: waar speelt het zich af? wanneer? welke personages?

Fase 2   verhaal zelf: wat gebeurt er? (probleemstelling/conflictsituatie)

Fase 3   slot: oplossing/ontknoping

(Deze elementen/fases geven het verhaal een spanningsboog, het is bijv. belangrijk dat het publiek zich enigszins kan identificeren met één van de personages, en om die identificatie te laten ontstaan is een soort evolutie in het verhaal aangewezen. Het is ook mooi als er een gezonde spanning bestaat tussen enerzijds herkenbare situaties en anderzijds toch voldoende verrassende elementen).

Opwarmingsoefening

Een kort (!!)verhaal schrijven op basis van bestaande prenten, en vertellen (50').

- Vraag aan de kinderen: als ze zelf een verhaal zouden mogen verzinnen, wat zou er dan zeker in moeten voorkomen? 't Mag een gevoel zijn, een thema, een plaats... We schrijven deze woorden op bord (bijv. liefde, ruzie, zee, moord, kasteel...).
- Nu gaan de kinderen zelf een verhaal schrijven (in groepjes van 2 à 3). Ze mogen uit kopies van schilderijen of tekeningen van beroemde kunstenaars 5 of 6 prenten kiezen. Er kan ook gewerkt worden op basis van foto's of postkaartjes (uit musea). Bij het maken van hun verhaal zouden ze minstens 1 woord moeten gebruiken dat op het bord staat (het hoeft niet hun eigen woord te zijn). Ze krijgen een beperkte tijd om het verhaal te schrijven en om de rollen te verdelen bij het vertellen (bijv. gaat iedereen één personage spelen, of zal iedereen om de beurt de tekst van één prent lezen, wie doet de intro en wie zal de prenten verschuiven?).

- Als de kinderen vast komen te zitten in hun verhaal, help je ze verder door hen goed naar de prenten te laten kijken en hen te laten vertellen wat ze zien (denken te zien) en zonder het te weten vertellen ze het verhaal zelf verder...
- Verwittig de kinderen wel tijdig dat ze hun verhaal moeten afwerken zodat ze niet ineens verrast zijn.
- Als iedereen klaar is, gaan we met zijn allen bij de kamishibai zitten. Vooraf wordt nog aan de kinderen gevraagd wat belangrijk is voor de vertellers (o.a. luid en duidelijk spreken, iedereen moet goed kunnen zien, geen gepraat bij de toehoorders...)
- Elk groepje vertelt zijn verhaal. Als één groepje klaar is, mag iemand het woord op het bord omcirkelen dat dit groepje gebruikt heeft.

Evaluatie met de kinderen

Wat vonden ze van deze eerste sessie? Wat was er leuk/minder leuk/moeilijk?

Wat zijn hun verwachtingen naar de volgende sessies toe?

Wat vonden ze van de vertelprestatie van hun klasgenoten?

Wat vonden de anderen van het verhaal? Hebben ze nog vragen?

materiaal van sessie 1

- kamishibai-theatertje + doek/verhoog om het op te zetten
- verhaal Issun Boshi (of een ander kamishibai-verhaal - zie bijlage 2)
- een prent van een Japanse kamishibai-verteller/snoepjesverkoper (zie afbeelding p. 6)
- prenten reproducties schilderijen/tekeningen
- A4 papier + stylo's
- tapijt + kussens
- wereldkaart

SESSIE 2: EEN EIGEN VERHAAL AANMAKEN (TIMING: ONGEVEER 3 UUR)

Setting: Je kan met de banken werkeilanden maken in de klas. Om een verhaal aan te maken werk je best met groepjes van **max. 6 kinderen**. Het kamishibai-theatertje staat vooraan centraal.

Intro

- Onthaalgesprek op de kussens: wat hebben we vorige keer gedaan + wat gaan we vandaag doen?
- Vertellen door de begeleider van een nieuw kamishibai-verhaal met het theatertje om de juiste sfeer te scheppen.
- Kinderen worden in groepen verdeeld (jongens-meisjes liefst gemengd).

Draaiboek van een verhaal maken

(Vooraf: wat is een draaiboek? Een visuele, rudimentaire voorstelling in een aantal sleutelscènes van een verhaal/meer info over het principe van een draaiboek op p. 41).

Inleiding:

- Alvorens het groepswork aan te vatten maken we eerst een aantal basisafspraken o.a.: als iemand aan het woord is, luisteren de anderen (respect voor elkaar)/ andere groep niet storen/ rustig werken...
- Kinderen sluiten hun ogen (concentratie) en je vraagt hen terug te denken aan een droom die ze onlangs gehad hebben. Kinderen die zich geen droom kunnen herinneren, mogen een wensdroom verzinnen. Daarna vertellen kinderen hun droom aan elkaar. Er zijn romantische dromen, nachtmerries, grappige dromen... Zo is het ook met verhalen. Er zijn verschillende soorten verhalen. Welke soorten kennen ze? (sprookjes/griazelverhalen/thrillers/detectives (who dunits)/avonturenverhalen/fantasieverhalen/liefdesverhalen/Science Fiction verhalen)

1. Kinderen overleggen *welk soort* verhaal ze willen vertellen. Je kan hiervoor ook terugvallen op de opwarmingsoefeningen (zie sessie 1).
2. *Brainstorming*
  - Waar zou het verhaal zich kunnen afspelen/wanneer/personages/sfeer/wat gebeurt er/hoe/wie is er allemaal bij betrokken/wat moet er zeker voorkomen in het verhaal/welk soort einde willen we aan het verhaal?
  - Vraag in elke groep één van de kinderen om alle elementen die worden aangebracht op te schrijven. Als er voldoende begeleiders zijn, kan die begeleider dit voor elke groep doen: Bijv. kinderen willen volgende elementen in hun verhaal: vliegen (vogel, vleermuis, vampier), bloed, rare geluiden, bos met grote hoge bomen, jongen en een meisje, hun vader en moeder zijn dood, ze wonen in een oud kasteel, spook dat kan verdwijnen, vos of wolf, jongen denkt dat meisje gek is, Superman,...
3. *Verhaallijn uittekenen* (opeenvolgen van gebeurtenissen), maken van een *draaiboek*

We proberen samen een verhaallijn te maken (nog geen details !!), we kunnen zo komen tot een 10 of 12-tal scènes. Maak een aantal afspraken met de kinderen en schrijf die afspraken eventueel vooraf op het bord of op een affiche zodat de kinderen een soort stappenplan hebben.

Afspraak 1 Er zijn verschillende personages: wie worden de hoofdpersonages?
eerst die hoofdpersonages situeren, dan wat zijn ze aan het doen? wat gebeurt er dan? wat is het gevolg daarvan?...

Afspraak 2 Elk kind is verantwoordelijk voor de uitwerking van een personage dat ze zelf mogen kiezen.

Afspraak 3 Elk personage moet op minstens 2 prenten terugkomen. Dat maakt het uitschrijven van de grote lijnen makkelijker.

Dat uitschrijven kan je doen aan de hand van een draaiboek, een A3-blad dat is onderverdeeld in 10 of 12 vakjes met daaronder wat plaats voorzien voor enkele regels tekst. Om deze fase vlot te laten verlopen, schrijft de begeleider of een leerling (die makkelijk schrijft) elke scène in één of twee regels neer.

4. *Eigen personage uitwerken*

- Elk kind tekent en beschrijft nu uitvoerig zijn/haar personage. Begeleiders stellen extra-vragen. Kinderen gebruiken prentenboeken, internet bijv. om op te zoeken hoe de staart van een wolf eruitziet, ...
- Kinderen die graag tekenen, besteden veel tijd aan het grafisch uitwerken van hun personage; kinderen die graag schrijven leggen daar de nadruk op. Kinderen mogen elkaar ook helpen. De begeleider heeft deze uitgewerkte personages ook later nog nodig wanneer ze verschijnen op de tekeningen.
- Vraag de kinderen ook om eens met hun personages korte toneeltjes te spelen waarbij ze zelf de dialogen verzinnen voor de scènes. De kinderen zullen zich daardoor het verhaal sterker eigen maken, en zo'n improvisatieronde op basis van de draaiboeken wakkert de fantasie aan en geeft meer vorm aan het verhaal.

5. *Verhaal verfijnen*

Als iedereen klaar is, herhaalt de begeleider wat er op het draaiboek staat en leest de trefwoorden voor die eerder door de kinderen geformuleerd werden.

Daarna stelt elk kind zijn personage voor. We gaan samen op zoek hoe we de verschillende extra elementen i.v.m. hun personage samen kunnen brengen. De kinderen die willen, schrijven op wat de anderen aanbrengen. Sommige elementen zullen wegvallen, er zullen misschien nieuwe elementen moeten bijkomen zodat alle puzzelstukken op hun plaats vallen. De begeleider schrijft nu zoveel mogelijk het verhaal meer in detail uit.

6. *Afwerking van het verhaal*

Als slot leest de begeleider het hele verhaal van elk groepje nog eens voor. In dit stadium kunnen nog kleine dingen aangepast worden (dingen die niet logisch zijn, iets nog spannender maken...).

Korte evaluatie

Was het leuk om zelf een verhaal te bedenken? Waar zaten ze soms strop?

Zijn ze tevreden over het resultaat? Moet een verhaal per sé logisch zijn?

Kan het ook niet op een droom lijken? ...

Extra tips om een verhaal met kinderen aan te maken te vergemakkelijken

- Werken met kaartjes waar tips op staan:
Om plaats van het gebeuren, personages en tijdstip... te kiezen voor het verhaal kan je ook gebruik maken van kaartjes waar een suggestie op staat, bijv. een reus, in de metro, om middernacht... De kaartjes maken grappige combinaties en de kinderen kunnen er dan zelf mee aan de slag om er een verhaal rond te breien. Voor sommige kinderen – die niet zo vaak meer fantaseren – kan dat een handig hulpmiddel zijn.

- Vertrekken vanuit een grappige situatie en/of beginzin:
Nog een stap verder in de begeleiding: de kinderen een specifieke situatie of een beginzin opgeven: bijv. een prinses die zo lelijk is dat ze bang is van haar eigen spiegelbeeld, een man die zo sterk is dat hij 10 olifanten tegelijk kan opheffen, een vis die dolgraag wil leren fietsen... Door grappige voorstellen te doen, prikkel je hun fantasie en wordt de kans op een origineel verhaal groter. In de eerste plaats gaat het wel om het plezier van samen een verhaal te maken, maar als het verhaal leuk is om naar te luisteren is dat toch mooi meegenomen... zeker als je het verhaal wil gaan vertellen in andere klassen of in de buurt. De voldoening is dan des te groter, en de kinderen vervallen minder snel in de typische clichés. Een nadeel is wel dat je hun verbeelding nogal sterk stuurt; sommige kinderen hebben daar zeker geen behoefte aan, wel integendeel.

- Vertrekken vanuit en werken met voorwerpen:
Vraag de kinderen om bijv. iets uit een ander land mee te brengen (bij kinderen van allochtone afkomst kan je vragen om een voorwerp mee te brengen uit het land van herkomst): een vakantiefoto, of een schelp uit Spanje, of een cadeautje van je oma in Turkije... Elk kind vertelt kort iets over wat hij/zij meebracht (waar het vandaan kwam, wie het had meegebracht, waar het thuis werd bewaard...)
Uiteindelijk kiezen we met de hele klas enkele voorwerpen uit. Rond deze voorwerpen gaan we associëren.

Voorbeeld van een associatie-oefening:

De begeleider toont een voorwerp. We associëren in groep aan de hand van vragen, en de deelnemers schrijven de antwoorden op.

Bijv. In het land waar dit vandaan komt zijn er...

De mensen zijn er...

Als ik dit zie denk ik aan...

Met dit voorwerp kan je...

Het heet een...

- We lezen de resultaten voor en noteren de belangrijkste dingen op een groot blad. Aan de hand van de antwoorden van de kinderen maken we een kort verhaal. Om het goed op gang te trekken, kan je zelf het begin aangeven, bijv. een jongetje vindt op een dag een heel geheimzinnig kistje, en hij neemt het mee naar huis.

Een andere methode is om de kinderen zeven voorwerpen te laten kiezen en om met al deze voorwerpen een verhaal te bedenken. Alle voorwerpen zouden op één of andere manier een plek moeten krijgen in het verhaal.

- Werken met bestaande sprookjesfiguren:
We starten met een moment waarin de kinderen brainstormen over welke sprookjesfiguren ze zoal kennen. Misschien kunnen we ze even ordenen in een soort van categorieën, zoals 'de goeden en de slechten'. Dit is het vertrekpunt voor het verhaal dat de kinderen achteraf zelf zullen maken.
Elk groepje krijgt dan een aantal aangehaalde sprookjesfiguren toegewezen. Voor de opbouw van het verhaal wordt er één hoofdpersonage gekozen dat op ongeveer elke prent zal terugkomen en dat telkens een andere (sprookjes)figuur zal ontmoeten, bijv. de prinses op de erwt komt de zeven geitjes tegen bij de apotheker...

De begeleider stelt richtvragen om sneller tot een verhaal te komen.

Mogelijke richtvragen:

- wie komt hij of zij nu tegen?
- waar komen ze elkaar tegen?
- hoe ziet het er daar uit?
- welk weer is het of hoe laat is het?
- gebeurt er op dat moment iets speciaals?
- hebben ze iets bij zich? (bijv. assepoester heeft de koekjes van roodkapje gestolen terwijl die aan het touwtje springen was in het bos)
- is er nog iemand anders in de buurt?

Hou wel de spanningsboog (zie hoger) in de gaten zodat het geen opsomming van losse flodders wordt: het begin introduceert de belangrijkste gegevens, dan stelt zich een probleem/crisis, de personages zoeken naar een oplossing (eventueel met de hulp van een deus ex machina, dit is een totaal onverwacht personage dat de oplossing brengt), en tenslotte komt er een einde, dat ook heel onverwacht kan zijn, of open...

- Vertrekken vanuit een afgebakend thema:
Je kan ook eerst een thema afspreken met de kinderen (bijv. reizen) en daarrond brainstormen; de antwoorden worden in categorieën op het bord geschreven: met wie, waarom, naar waar, met welk vervoermiddel, realiteit/fantasia, heden/verleden...

materiaal van sessie 2

- kamishibai-theatertje + doek om het op te zetten
- verhaal
- A3 kopies met 12 vakjes om een draaiboek te maken
- A4 papier + stylo's, potloden, gom
- kussens, tapijt
- computer met internetaansluiting
- boeken, woordenboek

SESSIES 3 EN 4: AANMAKEN VAN DE TEKENINGEN (TIMING: 3 à 4 UUR)

Begeleider schrijft tegen de derde sessie het verhaal van zijn groep uit in scènes. Hierbij respecteert hij zoveel mogelijk de tekst van de kinderen. Hij kopieert eveneens de hoofdfiguren (getekend in zwart-wit door de kinderen), op verschillende groottes, in verschillende richtingen...

Setting: aantal werkeilanden (afhankelijk van aantal kinderen) en kamishibai vooraan centraal.

Intro

- Onthaalgesprek op de kussens: wat hebben we vorige keer gedaan + wat gaan we vandaag doen?
- Luisteren naar een nieuw kamishibai-verhaal. Als de kinderen er zin in hebben, kunnen ze het ook zelf voorlezen.

Illustraties maken bij het verhaal

We werken in dezelfde groepen van vorige keer.

- We lezen samen het verhaal nog eens door. Elk kind leest twee stukjes. De kinderen kiezen dan voor welke illustraties zij verantwoordelijk zijn.
- We bekijken eerst samen enkele kamishibai-prenten (verschillende technieken) en we zoeken samen met de kinderen wat belangrijk is voor de illustraties o.a. grote tekeningen (het publiek moet het vanop afstand kunnen zien), duidelijke personages, kleur, tekeningen moeten tekst ondersteunen, teveel details leiden af... Een gelijkaardige achtergrond voor elke tekening van één verhaal geeft een eenheid aan de tekeningen. Het spreekt ook voor zich dat de kinderen de hoofdpersonages met telkens dezelfde picturale figuren moeten afbeelden want anders kan het publiek de tekeningen niet interpreteren. Dit dient eerst duidelijk gemaakt worden aan de kinderen.

- Samen kiezen ze op welke manier ze de achtergrond van de prenten gaan maken.
Mogelijke technieken:
  - Krantenpapier inkleuren met nat crêpepapier.
  - Tekenen van motieven met witte wasco op wit tekenpapier en daarna kleuren van het blad met nat crêpepapier. Na verloop van tijd komen de motieven er doorheen, en dat creëert een geheimzinnig effect, een beetje als geheimschrift. Op die achtergrond kunnen ze een collage maken van de belangrijkste gebeurtenis met de belangrijkste personages (details voor de personages knippen ze bijv. uit tijdschriften etc...).
  - Met foto's van de kinderen zelf werken zodat je een soort fotoroman maakt.
  - Je kan je baseren op technieken uit de schilderkunst (zoals pointillisme, kubisme, expressivisme...) om de kinderen tot 'nieuwe', minder gebruikelijke technieken te inspireren.
  - Kleurvlakken aanmaken met verschillende technieken (zoals spatten, schilderen, ecoline...) Uit deze kleurvlakken knippen de kinderen dan de voorwerpen, huizen, personages... die een rol spelen in hun verhaal.

...

Het is ook leuk voor de kinderen als ze helemaal op het einde de tekeningen kunnen plastificeren (pas nadat de tekst op de achterkant is gekleefd). Het geeft een leuke finishing touch, en is ook een blijk van respect voor hun werk.

Extra tip:

Omdat het aanmaken van de tekeningen meestal veel tijd vraagt, kan je tussendoor een leuke schrijfpodracht geven: je roept telkens één kind naar voren, en die schrijft drie regels van een verhaal. Dan komt een ander kind voor wie je de eerste twee regels verstoppt, hij/zij ziet enkel de laatste regel van het verhaal en gaat daarop verder. Zo komen alle kinderen aan bod, waardoor je een klassikaal verhaal hebt laten maken. Het is tegelijk een ludieke manier om hen tot schrijven aan te sporen.

Opruimen en afsluiten

materiaal voor sessie 3 en 4

- kamishibai-theatertje + doek om het op te zetten
- verschillende kamishibai-verhalen
- A3 tekenpapier
- stylo's,
- wasco's, oliekrijt, houtskool, stiften, kleurpotloden, potloden en gom
- waterverf + penselen
- ecoline en veren
- crêpepapier, zijdepapier, glanspapier, kranten en tijdschriften
- wol + naald
- stukjes stof
- lijm + plakband
- scharen
- materiaal om zelf chinese inkt te maken
- priknaalden

in de klas: kussens, computer met internetaansluiting, boeken, woordenboek

SESSIE 5: NEERSCHRIJVEN VAN HET VERHAAL (TIMING: 2 à 3 UUR)**Vooraf**

Deze werksessie is zeker geen must om de kamishibai tot een goed einde te brengen, maar het is volgens ons wel een meerwaarde.

Meestal schrijven kinderen niet zo graag, vooral omdat ze bang zijn om fouten te maken, en daardoor bijna vergeten dat 'schrijven' ook een activiteit kan zijn om je gedachten en gevoelens uit te drukken, om te communiceren, om te spelen met taal...

We geloven dat de motivatie in het kader van kamishibai weer een beetje kan toenemen omdat ze zich bezig houden met hun eigen verhaal en hun persoonlijke fantasie, en omdat ze dit kenbaar willen maken aan anderen. Schrijven krijgt op die manier dan weer meer 'zin'.

Setting: banken staan nu per twee en kamishibai-theater centraal vooraan.

Intro

- Onthaal gesprek op de kussens: samen bekijken van de tekeningen, overlopen wat we deze sessie zullen doen.

Schrijfactiviteiten

- Kinderen werken nu niet meer per zes, maar per twee. Elk koppel krijgt de korte inhoud van één of twee scènes, de korte inhoud is opgesteld door de begeleider. Op basis daarvan schrijven ze de scène iets langer uit. Je kan een paar tips geven om hen te inspireren:
  - maak de beschrijvingen wat langer en meer gedetailleerd
  - bouw er af en toe dialogogjes in
- ...

- Voor het slot van hun scène is het wel noodzakelijk dat ze overleggen met degene die de volgende scène beschrijft, zodat het verhaal te volgen valt als het straks wordt verteld. Je kan een kaartje voorzien met daarop het nummer van de scène waaraan de kinderen aan het werken zijn, zodat dat 'zoekmoment' ook vlot kan verlopen.
- Nadien bied je verschillende technieken aan om die teksten op een leuke manier 'vorm te geven'. De kinderen kunnen de tekst eerst uitypen, stempelen,... alvorens hem achteraan op de bijhorende prenten te kleven. Alvorens de tekst grafisch wordt afgewerkt, kan de begeleider wel best de schrijffouten er uit halen, zonder daar veel nadruk op te leggen. Nogmaals, het gaat niet in eerste instantie om goed of fout, wel om terug plezier te vinden in het schrijven.

(Als je deze sessie niet doet, dan is het aan de begeleider om de tekst uit te schrijven, te verknippen en op de achterzijde van de prenten te kleven. Opgelet: de tekst van de eerste tekening kleef je achteraan op de laatste prent, tekst van de tweede tekening komt achter op de eerste prent enz. Vergeet ook niet de prenten te nummeren.)

Aanverwante activiteiten:

- Je kan de kinderen ook de kans bieden om hun reacties op het project neer te schrijven in een evaluatieschriftje.
- Als je een kamishibai-voorstelling organiseert, is het ook leuk om de kinderen samen de uitnodiging voor ouders, buurtbewoners... te laten maken en/of een affiche! Ook dat kan een leuke schrijfofdracht zijn. Bedenk eerst met hen wat er allemaal moet op komen te staan: wat gaat er gebeuren? plaats? uur? locatie? (zie sessie 7)
- Je kan de zinnen van de kinderen ook gebruiken in andere taallessen, bijv. in spraakkunst als je zou werken rond begrippen als onderwerp, lijdend voorwerp... Het zal de kinderen weer extra motiveren als ze met hun eigen zinnen aan de slag mogen gaan.

Opruimen en afsluiten

materiaal voor sessie 5

- kamishibai-theatertje
- doek om het op te zetten
- verhaal
- schrijfgierief
- typemachines
- stempels
- drukpers...
- plastificeermachine
- A3 plastificeerinstekhoezen
- schriftje voor reacties van de kinderen
- A3 papier voor affiches
- papier voor uitnodigingen

SESSIE 6: INOEFENEN VAN HET VERHAAL/DRAMATISEREN

(TIMING: ONGEVEER 1,5 UUR)

Vooraf

Setting: zet alle banken aan de kant, zorg ervoor dat er voldoende ruimte is om te kunnen spelen. De kamishibai blijft wel ergens centraal staan.

Intro

- Onthaalgesprek op de kussens:
Wat hebben we vorige keer gedaan + wat gaan we vandaag doen?
Kinderen lezen eerst zelf een bestaand kamishibai-verhaal voor.
Hier kan je als leerkracht al een paar tips vooraf meegeven:
    - probeer elk personage een ander stemmetje te geven
    - lees zo klaar en duidelijk mogelijk
    - hou ook af en toe oogcontact met het publiek
- ...

Geef niet teveel aandachtspunten ineens. De kinderen zijn het niet gewoon om voor een groep voor te lezen of te vertellen, je kan hen daar wel in stimuleren. Maar zorg ervoor dat het niet te prestatiegericht of te artificieel wordt, het moeten geen kleine acteurs worden. In deze sessie geven we een paar dramatis tips mee om de expressie-mogelijkheden van de kinderen toch enigszins te vergroten en vooral om ervoor te zorgen dat ze straks bij het publiekelijk brengen van hun verhalen het nodige vertrouwen en spelplezier vinden!!

Drama-oefeningen/ inoefenen van het verhaal

1. Opwarmingsoefeningen

- Begroetingen:

In de kring. Je duidt telkens twee kinderen aan (of één en je laat die iemand uitkiezen met wie hij/zij wil samenwerken). Ze moeten elkaar begroeten.

Volgens gemoedstoestanden:

Blij, bang, boos, verdrietig, griezelig, verliefd, verlegen, jaloers...

Je bent heel oud, zoals een baby, een stoere man, een griezel...

Geef eventueel een situatie op:

Je hebt je beste vriend al een jaar niet gezien en je gaat hem afhalen aan de trein.

Variatie:

De koppels hebben elk een verschillende gemoedstoestand (blij en verdrietig, oud-jong...).

- De wandeling (bewegingsoefeningen):

Alle kinderen wandelen rond in de klas. Jij geeft aan hoe ze zich bewegen.

Je wandelt door het bos, het is mooi weer, het begint te regenen, het is glad, je klimt op een berg, door de sneeuw ploeteren...

- Het voorwerp:

Als je een drukke groep hebt die je liever niet loslaat in de klas, kan je de kinderen in een kring zetten:

Je geeft een imaginair voorwerp door. Het wordt groter, minuscule klein, breekbaar, het kan ontploffen... In het begin kan je zelf tips geven, na verloop van tijd maken de kinderen het wel vanzelf duidelijk met hun lichaamstaal.

- Oefeningen op stembereik (uit 'Dramatiseren' van Marcel van Dijk)
- Van fluister tot volle zaal:
De groep is verspreid over de speelruimte. De ruimte stelt voor: een plein, zaal, markt, foyer, feestzaal enz... begin een gesprek met elkaar, het maakt niet uit waarover (bijv. over wat je in het weekend wil gaan doen). Na een enkele minuut onderbreek je en geef je een paar opdrachten aan:
  - begin te fluisteren en voer geleidelijk aan de sterkte op tot iedereen door elkaar schreeuwt
  - zoek nu een andere tegenspeler en start een roddel
  - zoek weer een tegenspeler en start een scheldpartij
  - ga mopperend rond
  - stap nu eens mompelend rond
  - samen tegen iets protesteren in een demonstratie/betoging
  - schreeuw elkaar bevelen toe
  - ...
- Kringklank:
De groep staat in een grote kring, handen vastnemen. De spelers lopen nu naar het midden tot ze niet verder kunnen. De spelleider geeft een klank aan, die de groep zacht overneemt. De groep loopt nu langzaam achteruit, en versterkt het geluid tot het maximale is bereikt als de kring strak staat, daarna weer naar binnen gaan met terugneming tot nul.
Gebruik klanken die het resoneren bevorderen:
Zoemoemmmm
Bangngngngn
Bommmmm
Doingngngn

- Jabbertalk:

Een goeie oefening om spreekdurf te krijgen is jabberen, spreken in onzintaal.

Bijv.

Een telefoongesprek: je belt iemand op met wie je iets wil uitpraten. Geef stemmingen aan, intoneer al naargelang de gevoelens; nadien laat je de koppels die zin hebben, spelen voor de ganse klas en het publiek raadt waar het gesprek over ging.

Speel een Arabische markt.

Meer info over allerlei leuke drama-oefeningen in

Dramatiseren, Marcel van Dijck, 1986, de Toneelcentrale Bussum

Honderd dramaspelen, Paul Rooyackers, 1993, Phanta Rhei, Den Haag

Het Rijk der verbeelding, Lidwine Janssens, 1989, Meulenhoff Educatief, Amsterdam

...

2. Dialogen en navertellen

Laat de kinderen per twee of drie (afhankelijk van het aantal personages) de verschillende scènes uit hun verhaal naspelen, in hun eigen woorden. Begeleider geeft aan wie welke scene speelt (hou wel al rekening met de voorkeuren van de kinderen voor een rol).

Laat de kinderen nadien ook eens individueel bepaalde scènes in hun eigen woorden navertellen voor de ganse klas. Deze oefening is belangrijk om hen zelfvertrouwen te geven als ze straks bijv. in de buurt of op een schoolfeest gaan vertellen.

Mogelijke opdracht om het spelplezier te vergroten en de expressie-mogelijkheden af te tasten:

Vertel het eens opnieuw maar nu alsof je

een belangrijk politicus

een boze leerkracht

een vrolijke pastoor

een zatlap

...

bent.

3. Kamishibai-verhaal vertellen

In kleine groepjes per verhaal

Laat de kinderen hun verhaal inoefenen rond de kamishibai

Ze moeten de rollen verdelen, stemmetjes oefenen... belangrijk is natuurlijk de figuur van de verteller. Misschien kunnen twee of drie kinderen mekaar aflossen als verteller: ongeveer 3 à 4 tekeningen per verteller.

Materiaal voor sessie 6

- Kussens, tapijt
- Kamishibai-theatertje
- verhalen

Extra informatie: Soms zal je nogal wat fouten horen optreden tijdens het vertellen. De kinderen daar constant op verbeteren kan heel remmend werken, en hun vertelplezier breken.

Anderzijds is het natuurlijk ook jammer om hen bijna doelbewust fouten te laten maken als ze het nadien publiekelijk zullen brengen; je kan de kinderen heel subtiel verbeteren door de zin/woorden op een juiste manier te herhalen na de fouten, en dus niet letterlijk te zeggen dat het fout was maar wel het 'juiste' alternatief te bieden.

Er is geen eenduidige oplossing voor, maar het is wel goed om er op één of andere manier aandacht aan te besteden.

SESSIE 7: VOORSTELLING VAN DE EIGEN GEMAAKTE KAMISHIBAIS (TIMING: ONGEVEER TWEE UUR)

Intro: (1 uur)

Deze sessie (ontwerpen van een uitnodiging, affiche,...) vindt vroeger plaats in de tijd dan op de dag van de eigenlijke voorstelling zelf. Het kan bijv. gebeuren tijdens een knutselles. De kinderen maken eerst een uitnodiging/affiche/flyer voor hun kamishibai-voorstelling. Het is een boeiende schrijfoefening en tegelijk een kans om rond lay-out en typografische vormgeving te werken.

Inhoudelijk:

Wat moet er allemaal op een uitnodiging staan? Welke info willen we doorgeven?

Het gebeuren zelf

Plaats

Tijdstip

Inkom

Vormelijk: Ook de lay-out is van belang bij een uitnodiging en/of kleine affiche:

Wat gebruiken we qua illustratie (bijv. een foto van een kamishibai in Japan, een fragment uit een kamishibai-tekening?..)

Welk lettertype zullen we gebruiken? Zullen we de letters drukken, uit tijdschriften halen?..

Hoe kunnen we de informatie accentueren?

Voorstelling zelf: (1 uur)

- Het publieke vertelmoment is natuurlijk 'le moment suprême' van dit project. Er zijn verschillende mogelijkheden: de kinderen vertellen met de kamishibai-fiets in de buurt (aan te vragen bij ABC - T 02 502 00 27), op een school-of wijkfeest... Een meerwaarde hiervan is zeker het mobiel karakter, het is ook leuk voor de kinderen om met de fiets van de ene plek naar de andere te rijden en ter plekke te 'zoeken' (met de klappers) naar een publiek (bijv. als het markt is in het dorp, ...). Het maakt het project ook 'af', en het verwijst naar het begin van het project, waar de leerkracht vertelt over de Japanse origine van kamishibai.

Zonder fiets kan je natuurlijk ook een voorstelling verzorgen, het theatertje staat op een verhoogje en de kinderen vertellen de verhalen voor de andere schoolkinderen, de ouders, de andere leerkrachten... Een schoolfeest lijkt een geschikt moment om een kamishibai-presentatie te organiseren. Zoek wel een rustige plek anders gaat het verhaal volledig in het rumoer verloren. Alle groepjes brengen hun verhaal, gemiddeld worden er dus zo'n vier verhalen verteld, eventueel aangevuld met een verhaal van een professioneel schrijver/illustrator. Een of meerdere kinderen van elk groepje nemen de vertellersrol voor hun rekening, de andere kinderen kunnen personages spelen, en er geluidsdecors of muziek bij maken, de tekeningen verschuiven...

Als er veel publiek is, moet je misschien wel een microfoon voorzien voor de vertellers zodat het verhaal zeker goed te volgen is.

Slotevaluatie van het project

Kringgesprek of schriftelijk aan de hand van een aantal vraagjes:

- wat was het leukste/boeiendste moment van het project voor jou?
- wat had je niet meteen verwacht te doen?
- wat viel er tegen?
- wat heb je hier vooral uit geleerd?
- vind je het moeilijk/tof om samen te werken, waarom?

materiaal voor sessie 7

- kamishibai-theatertje + doek en verhoog om het op te zetten
- kamishibai-fiets
- geplastificeerde verhalen van de kinderen
- houten klappers
- bio-snoepjes
- evaluatiepapier voor de kinderen

Kamishibai-theatertjes en -verhalen zijn in België niet in de handel te verkrijgen. Je kan zowel theater als verhalen aankopen bij ABC in de vorm van een kamishibai-pakket: het gaat om een makkelijk transporteerbare koffer met daarin plek voor het theatertje, twee verhalen en dit cahier met allerlei suggesties en werkvormen. De koffer dient meteen als verhoogje om de kamishibai op te plaatsen (en zo goed zichtbaar te kunnen vertellen). Zie de afbeelding hiernaast. Het pakket kost 250 euro. Je kan ook afzonderlijke verhalen bijbestellen aan de prijs van 40 euro. Het (pedagogisch) cahier is apart verkrijgbaar aan 8 euro.

Je kan theaters en verhalen ook verkrijgen bij een aantal buitenlandse organisaties. (zie websites hieronder).

- Kamishibai for Kids is een Amerikaanse organisatie die al jaren kamishibai promoot. Je kan er traditionele Japanse kamishibai-verhalen bestellen. De tekst is in het Engels en de verhalen worden geleverd met een handleiding over hoe je ermee kan werken in de klas. Houd er rekening mee dat de prenten kleiner zijn dan ons standaard A3-formaat. Meer info op www.kamishibai.com.
- In Amsterdam (NL) bij de organisatie 'hetabc' kan je zowel kamishibai-verhalen als theater-tjes bestellen (o.m. ook verhalen in het Turks en het Arabisch). Bij deze verhalen kan ook een lesmap geleverd worden. Meer info op www.hetabc.nl (link naar producten).
- De grootste bron van verhalen vind je uiteraard in Japan zelf waar prentenboeken bijna standaard ook op kamishibai-formaat worden uitgegeven. Op de achterzijde vind je niet alleen de tekst (uiteraard in het Japans) maar ook lesideeën. Meer info bij IKAJA, the International Kamishibai Association of Japan.
www.studio.co.jp/kamishibai
tel en fax: 81-44-988-8629
email: kamishibaibunka@hotmail.com
contactpersoon: Etsuko Nozaka

- Bij Biblion Uitgeverij verschijnt *Kamishibai, de magie van het vertelkastje*, van Karin Wanrooij, eveneens een praktische handleiding voor al wie met kamishibai aan de slag wil. zie www.nbdbiblion.nl

Wie handig is, kan zelf een kamishibai-theater maken. Om een theatertje te bricoleren, vind je achteraan in dit cahier een handleiding (zie p. 58-59, en www.abc-web.be).

Zelf een prentenboek omvormen tot een kamishibai: enkele aandachtspunten

- Je kan vertrekken van een bestaand (prenten)boek, maar evengoed van een reeks schilderijen (reproducties) van een bepaalde kunstenaar, een reeks foto's...
- Al kan je in principe elk idee tot een kamishibai verwerken, lenen niet alle verhalen en prentenboeken zich even makkelijk tot deze vertelvorm. Je moet rekening houden met bepaalde aspecten van het verhaal en de tekeningen. Teveel details in de illustraties kunnen leiden tot verwarring bij het publiek en het verhaal mag niet te lang zijn. Ook zoek je best naar prenten die liggend (horizontaal) zijn.
- Als je kleurenkopieën hebt gemaakt van de tekeningen, kleef je eerst achteraan de tekst die bij de vorige tekening hoort. Het is ook aangeraden om ze te plastificeren waardoor ze makkelijker in en uit het theatertje schuiven en allicht ook langer meegaan. Het is ook handig om de tekeningen te nummeren.

Verhalen hebben een begin, een midden en een einde. Als je deze van tevoren kent, zal het je helpen bij je werk. De meeste mensen kunnen aan een verhaal beginnen met een paar personages, en ze laten die personages dan iets interessants meemaken, maar het is dan moeilijker om tot een bevredigend einde te komen, om het verhaal te laten eindigen op een boeiende wijze.

Een draaiboek is een handig hulpmiddel voor o.m. animatie-tekenaars, maar kan zeker ook van pas komen bij de aanmaak van een kamishibai-verhaal. Een ruwe schets van de scènes van het verhaal in de volgorde waarin ze zullen verschijnen, doet denken aan een gereduceerd stripverhaal. Onder de prenten schrijf je enkele steekwoorden, korte beschrijvingen van de acties en eventueel de voornaamste geluiden of dialogen.

Draaiboeken helpen je dan om zowel picturaal als tekstueel een mooi verhaal op te bouwen. Je kan samen met de kinderen ook meteen bekijken hoe de kamishibai er in zijn totaliteit zal uitzien, omdat je (weliswaar in het klein) alle verschillende 'shots' naast mekaar ziet op één pagina. Je kan in die zin de kinderen ook inspireren om met verschillende soorten 'shots' te werken: bijv. tekening 1 is een totaal shot (bijv. van een marktplein), tekening 2 is een mediumshot (bijv. van een bepaald figuur in de menigte, een dief), tekening 3 is een close-up van een detail (bijv. hetgeen die dief wil stelen). Het geeft de kinderen meteen ook meer inzicht in communiceren via 'beeldtaal', en het zal meer picturale spanning geven aan de kamishibai.

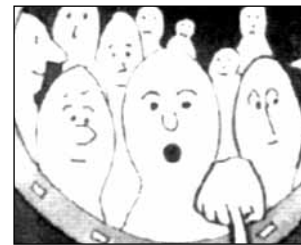
Long shot

Medium shot

Close-up

- Kamishibai-formules van ABC:

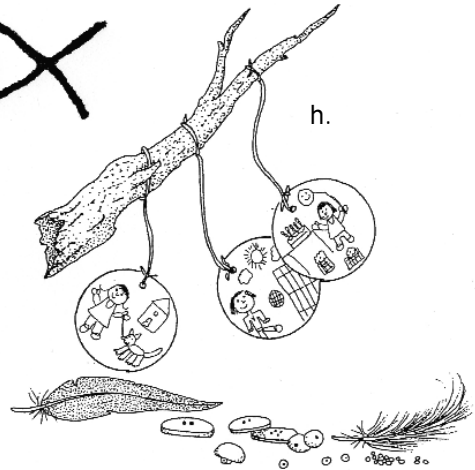
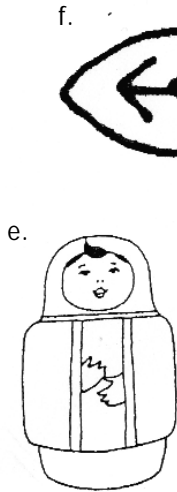
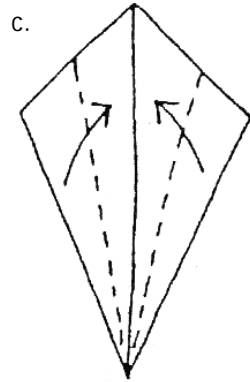
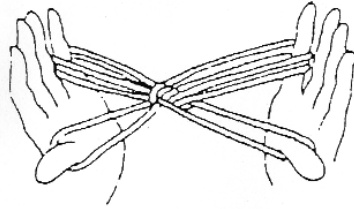
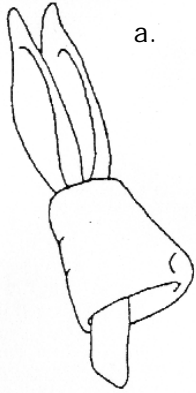
Wie geïnteresseerd is, kan volgende kamishibai-materialen bij ABC uitlenen:

- ABC beschikt over twee kamishibai-fietsen. Een verteller fietst rond door de stad, zoekt een geschikt plekje en brengt verhalen op straat. De kamishibai-fietsen van ABC waren al te zien op verschillende plaatsen in België (o.m. in Brussel/Het Groot beschrijf, Antwerpen/Driemastfestival en Tweetakt, Brugge/Brugge 2002, Tongeren, Lille, Mons...)
- Kamishibai-theatertje opgesteld in een tent. Vooral in grote ruimtes kan de tent een intieme sfeer creëren die zo belangrijk is voor het vertellen van een verhaal.
- Het theatertje wordt opgesteld in scholen/bibliotheken/jeugdateliers voor een bepaalde periode.
- Kamishibai-workshops op school/jeugdateliers/bibliotheken waarbij kinderen zelf een verhaal en tekeningen maken en daarna hun verhaal vertellen voor een publiek.

- Verhalen-collectie van ABC:

ABC beschikt over een zich steeds uitbreidende collectie kamishibais.

- Een reeks verhalen uitgegeven op kamishibai-formaat (onder andere uit Japan, de Verenigde Staten en Frankrijk) gaande van traditionele Japanse vertellingen tot verhalen van Roald Dahl en Janosch.
- Kamishibais op basis van oude prentenboeken, ontstaan in kader van de tentoonstelling 'Wie zoet is, krijgt lekkers' in de Stadsbibliotheek te Antwerpen. ABC maakte een selectie uit de tekeningen en liet de verhalen opfrissen en aanpassen.
- Kamishibai-versie van de theatervoorstelling 'Floris en Blancefloer' door het theatergezelschap Laika (tekst van Jo Roets/tekeningen van Paul Verrept). Dit verhaal wordt gebracht voor een klein publiek in een tent door een verteller, een muzikant en een zangeres.
- Nieuwe kamishibais in opdracht van ABC aangemaakt door hedendaagse auteurs en illustratoren (zoals Pascale Platel, Gerda Dendooven, Klaas Verplancke, Henri Vandaele, Steve Michiels,...), in het kader van Brugge 2002.
- Traditionele verhalen van Turkse en Marokkaanse origine verwerkt tot kamishibais. De tekeningen werden gemaakt door illustrator Gorik Lindemans en studenten Illustratie aan de Sint-Lukashogeschool Gent o.l.v. Gerda Dendooven.

- Kamishibais als resultaat van workshops met kinderen. Onder meer in een opvangcentrum voor asielzoekers en scholen in Brussel en Antwerpen. De kinderen maakten zelf het verhaal en de tekeningen (zie bijlage 3, p. 54).
- Een reeks kamishibai-prenten naar schilderijen/tekeningen van bekende kunstenaars (o.a. Van Gogh, Pierre Bonnard, Roy Lichtenstein, Fernand Léger en Emil Nolde) waarbij je zelf een verhaal kan verzinnen of laten verzinnen.
- Zes specifieke verhalen zijn momenteel te verkrijgen bij de aankoop van het kamishibai-pakket: *Babypop en Billyboef* van P. Platel (tekst)/S. Michiels (illustraties), *Engeltjes op zondag, boefjes in de week* van G. Dendooven (tekst & tekeningen), *Djuk* van H. Vandaele (tekst)/K. Verplancke (tekeningen), *Rood rood roodkapje* van E. van de Vendel (tekst)/I. Vandenabeele (tekeningen), *Bijna jarig* van I. Dros (tekst)/H. Geelen (tekeningen), *Issun Boshi*, een Japanse klassieker van Joji Tsubota (tekst)/Hisao Suzuki (tekeningen).

**Een aantal extra ideeën om verhalen te vertellen:
technieken en materialen uit verschillende culturen (zie illustraties p. 44)**

- a. vertellen met een zakdoek/het verhaal van het konijn
- b. vertellen met een touwtje/het verhaal van de reuzemug
- c. vertellen met een figuurtje van origami ("iets heel bijzonders")
- d. verteldoeken en smartlappen/een verhaal over ridder Pabuji/India
- e. matroesjka's als vertelattribuut (de vijf slimme meisjes)
- f. vertellen met tekeningen (vis/Australië/zandtekening)
- g. verhalenvaandel (hmong/Cambodja)
- h. stok met huzarenstukjes (Sioux verhalen)

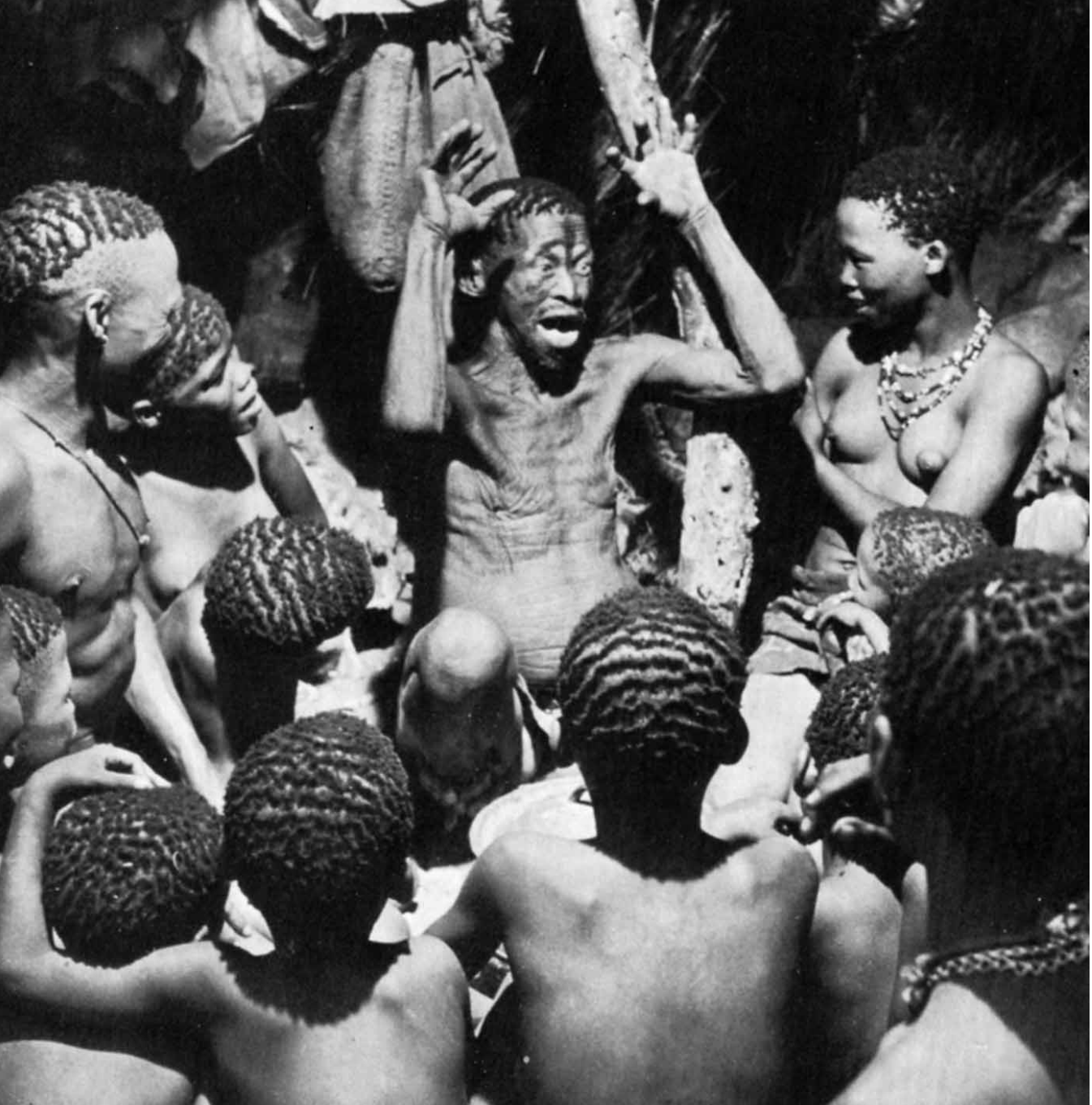
Meer info:

a tot f: *Vertellen in geuren en kleuren*, leerlingenboek + docentenhandleiding,

Nederlands centrum voor volkscultuur (nederlandscentrum.volkscultuur@wxs.nl)

g tot h: *Met kinderen creatief de wereld rond*, Maryann F. Kohl en Jean Potter (illustraties:

Rebecca Van Slyke)/Pantha Rhei; meer info over deze vertelvormen: www.abc-web.be

Concrete ontwikkelingsdoelen voor het kleuteronderwijs:**1 Muzische vorming - Beeld**

De kleuters kunnen

- 1.1 visuele waarneming en beeldend geheugen versterken en vergroten door beeldelementen te herkennen.
- 1.3 kleur, lijn, vlak, ritme, vorm en versiering onderscheiden en de ontdekking van beeldelementen verwoorden.
- 1.4 verschillende beeldende, technische middelen aanwenden en samen gebruiken om tot beeldend werk te komen.
- 1.5 impressies uiten in een persoonlijke, authentieke creatie en plezier scheppen in het zoeken en vinden.

3 Muzische vorming - Drama

De kleuters kunnen

- 3.1 eigen belevenissen, ervaringen, gedachten, gevoelens, handelingen verwoorden.
- 3.2 zich inleven in personages en dingen uit de omgeving en deze uitbeelden.
- 3.3 met een creatief stem- en taalgebruik expressief reageren en belevenissen uitbeelden.
- 3.4 ervaren dat de juiste verhouding tussen woord en beweging de expressie kan vergroten.
- 3.5 genieten van een gevarieerd aanbod van hedendaagse en klassieke kinderliteratuur, en voor hen bestemde culturele activiteiten.

6 Muzische vorming - Attitudes

De kleuters kunnen

- 6.1 openstaan voor nieuwe dingen uit hun omgeving.
- 6.2 ervan genieten bezig te zijn met de dingen die hen omringen om hun expressiemogelijkheden te ontdekken.
- 6.3 vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven hun eigen expressiestijl tonen.
- 6.4 respect betonen voor uitingen van leeftijdgenoten, behorend tot de eigen en de andere culturen.
- 6.5 genieten van de fantasie, de originaliteit, de creativiteit en de zelfexpressie in 'kunstwerken'.

3 Wereldoriëntatie - Mens

Ik en mezelf

De kleuters

- 3.1 kunnen bij zichzelf onderkennen wanneer zij bang, blij, boos of verdrietig zijn en kunnen dit op een eenvoudige wijze uitdrukken.

- 3.5 kunnen bij anderen gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn herkennen en kunnen meeleven in dit gevoel. Ik en de anderen in groep
- 3.11 kunnen bij een activiteit of een spel in een kleine groep, controleren of de anderen zich aan de regels houden.

4 Wereldoriëntatie - Maatschappij

Sociaal-culturele verschijnselen

- 4.5 beseffen dat sommige mensen een andere levenswijze hebben dan zichzelf, als ze geconfronteerd worden met beelden, informatie of mensen uit een andere cultuur.

5 Wereldoriëntatie - Tijd

5.1

- * begrijpen dat "gisteren" voorbij is en dat "morgen" nog moet komen
- * kunnen de begrippen vandaag, dag, nacht in hun juiste betekenis gebruiken

6 Wereldoriëntatie - Ruimte

Ruimtelijke oriëntatie

- 6.1 kunnen een menselijke figuur tekenen met de belangrijkste lichaamsdelen (het hoofd, de romp, de benen, de armen, de oren, de ogen, de neus en de mond) op de juiste plaats.

Concrete eindtermen voor het lager onderwijs:**1 Muzische vorming - Beeld**

De leerlingen kunnen

- 1.1* door middel van kunst- en beeldbeschouwing een persoonlijk waardeoordeel ontwikkelen over beelden en beeldende kunst van vroeger, van nu en van verschillende culturen.
- 1.2 door betasten en voelen (tactiel), door kijken en zien (visueel) impressies opdoen, verwerken en erover praten.
- 1.3 beeldinformatie herkennen, begrijpen, interpreteren en er kritisch tegenover staan.
- 1.4* plezier en voldoening vinden in het beeldend vormgeven en genieten van wat beeldend is vormgegeven.
- 1.5 beeldende problemen oplossen, technieken toepassen en gereedschappen en materialen hanteren om beeldend vorm te geven op een manier die hen voldoet.
- 1.6 tactiele, visuele impressies, ervaringen, gevoelens en fantasieën op een beeldende manier weergeven.

3 Muzische vorming - Drama

- De leerlingen kunnen
- 3.2 spelvormen waarnemen en inzien dat de juiste verhouding tussen woord en beweging de expressie kan vergroten.
  - 3.3 geconcentreerd luisteren naar een gesproken tekst (verteld of voorgelezen) en die mondeling, schriftelijk, beeldend of dramatisch weergeven.
  - 3.5 ervaringen, gevoelens, ideeën, fantasieën uiten in spel.
  - 3.6 een aan de speelsituatie aangepaste en aangename spreektechniek ontwikkelen (articulatie, adembeheersing, tempo, toonhoogte) en verschillende verbale en non-verbale spelvormen improviseren.
  - 3.7* genieten van, praten over en kritisch staan tegenover het eigen spel en dat van anderen, de keuze van spelvormen, onderwerpen, de beleving.

6 Muzische vorming - Attitudes

- De leerlingen kunnen
- 6.2* zonder vooroordelen naar kunst kijken en luisteren.
  - 6.3* genieten van het muzisch handelen waardoor hun expressiemogelijkheden verruimen.
  - 6.4* vertrouwen op hun eigen expressiemogelijkheden en durven hun creatieve uitingen tonen.
  - 6.5* respect betonen voor uitingen van leeftijdgenoten, behorend tot eigen en andere culturen.

* De attitudes werden met een asterisk (*) in de kantlijn aangeduid.

5 Wereldoriëntatie - Tijd

- Dagelijkse tijd
De leerlingen
- 5.3 kunnen in een kleine groep voor een welomschreven opdracht een taakverdeling en planning in de tijd opmaken.
  - 5.4 kunnen tijdsaanduidingen op uitnodigingen en openings- en sluitingstijden correct interpreteren.
- Historische tijd
De leerlingen
- 5.9* tonen belangstelling voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders.

6 Wereldoriëntatie - Ruimte

- Oriëntatie- en kaartvaardigheid
De leerlingen
- 6.2 kunnen in een praktische toepassings situatie op een gepaste kaart en op de globe evenaar, de polen, de oceanen, de

landen van de Europese Unie en de werelddelen opzoeken en aanwijzen.

- 6.9 kunnen aspecten van het dagelijks leven in een land van een ander cultuurgebied vergelijken met het eigen leven.

7 Brongebruik

- 7. De leerlingen kunnen op hun niveau verschillende informatiebronnen raadplegen.

1 Nederlands - Luisteren

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) de informatie op een persoonlijke en overzichtelijke wijze ordenen bij

- 1.5 een uiteenzetting of instructie van de leerkracht.
- 1.6 een voor hen bestemde instructie voor een buitenschoolse situatie.

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beoordelen) op basis van, hetzij de eigen mening, hetzij informatie uit andere bronnen, de informatie beoordelen die voorkomt in een discussie met bekende leeftijdgenoten.

- 1.9 een gesprek met bekende leeftijdgenoten.
- 1.10 een door leeftijdgenoten geformuleerde oproep.

2 Nederlands - Spreken

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven) het gepaste taalregister hanteren als ze:

- 2.6 van een behandeld onderwerp of een beleefd voorval een verbale/non-verbale interpretatie brengen, die begrepen wordt door leeftijdgenoten.

- 2.7 bij een behandeld onderwerp vragen stellen die begrepen en beantwoord kunnen worden door leeftijdgenoten.

- 2.8 een instructie geven zodat iemand die vertrouwd is met de situatie, ze kan uitvoeren.

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beoordelen) het gepaste taalregister hanteren als ze op basis van vergelijking, hetzij met hun eigen mening, hetzij met andere bronnen

- 2.9* in een gesprek kritisch reageren op de vragen en opmerkingen van bekende volwassenen.

- 2.10* tijdens een discussie met bekende volwassenen over een behandeld onderwerp passende argumenten naar voren brengen.

3 Nederlands - Lezen

- De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) de informatie ordenen die voorkomt in
- 3.5 voor hen bestemde verhalen, kinderromans, dialogen, gedichten, kindertijdschriften en jeugencyclopédieën. De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beoordelen) op basis van, hetzij de eigen mening, hetzij informatie uit andere bronnen, ...

4 Nederlands - Schrijven

- De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = kopiëren)
- 4.1 overzichten, aantekeningen, mededelingen op- en overschrijven.
- De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven)
- 4.2 een oproep, een uitnodiging, een instructie richten aan leeftijdgenoten.

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren)

- 4.4 voor een gekend persoon een verslag schrijven van een verhaal, een gebeurtenis, een informatieve tekst.
- 4.7 De leerlingen kunnen voor het realiseren van bovenstaande eindterm bovendien:
- * hun teksten verzorgen rekening houdende met handschrift en lay-out
  - * spellingsafspraken en -regels toepassen in verband met het schrijven van
    - * woorden met vast woordbeeld:
    - * klankzuivere woorden
    - * hoogfrequente niet klankzuivere woorden
    - * woorden met veranderlijk woordbeeld (regelwoorden):
    - * werkwoorden
    - * klinker in open/gesloten lettergreep
    - * verdubbeling medeklinker
    - * niet-klankzuivere eindletter
    - * hoofdletters
    - * interpunctietekens.,? !:
- 4.8* De leerlingen ontwikkelen bij het realiseren van de eindtermen voor spreken, luisteren, lezen en schrijven de volgende attitudes:
- * spreek-, luister-, lees- en schrijfbereidheid
  - * plezier in luisteren, spreken, lezen en schrijven
  - * bereidheid tot nadenken over het eigen luister-, spreek-, lees en schrijfgedrag

- * bereidheid tot het naleven van luister-, spreek-, lees- en schrijfconventies
- * weerbaarheid

6 Nederlands - Taalbeschouwing

- 6.2* De leerlingen zijn bereid te reflecteren over gebruikte luister-, spreek-, lees- en schrijfstrategieën.
- 6.3* De leerlingen zijn bereid om vanuit een concrete context te reflecteren over de volgende aspecten van taal:
- * klankniveau
  - * woordniveau (woordvorming)
  - * zinsniveau (woordvolgorde)
  - * tekstniveau (eenvoudige structuren).
- 6.5* De leerlingen zijn bereid om te reflecteren over taal en over taalgebruik.

* De attitudes werden met een asterisk (*) in de kantlijn aangeduid.

1 Sociale vaardigheden - domein relatiewijzen

- 1.3 De leerlingen kunnen zorg opbrengen voor iets of iemand anders.
- 1.4 De leerlingen kunnen hulp vragen en zich laten helpen.
- 1.5 De leerlingen kunnen bij groepstaken leiding geven en onder leiding van een medeleerling meewerken.
- 1.6 De leerlingen kunnen kritisch zijn en een eigen mening formuleren.

3 Sociale vaardigheden - domein samenwerking

3. De leerlingen kunnen samenwerken met anderen, zonder onderscheid van sociale achtergrond, geslacht of etnische origine.

Issun-Boshi is een lieve, slimme en dappere jongen die zo klein is als een duim. Op een dag verlaat hij zijn ouders om het geluk te gaan zoeken. Met een kom als bootje, een stokje als roeispaan en bewapend met een naald als zwaard gaat hij op pad... Een Japans avonturenverhaal met prachtige illustraties. Issun Boshi (tekst: Joji Tsubota/ tekeningen: Hisao Suzuki).

1. Heel, heel lang geleden leefde er in een dorpje een oude man en een oude vrouw. Ze wilden héééél graag een kindje.
 Oude man: 'Ik wil heel graag een baby, zelfs al is hij maar zo groot als mijn duim.' Oude vrouw: 'Ik wil zo graag een kind, zelfs al is 't zo groot als een reus, zo traag als een slak of zo zwaar als een nijlpaard.'
 Ze gingen naar het altaar om te bidden...
 En op een dag kreeg de oude vrouw een kind dat net zo klein was als haar duim.
 De oude man en de oude vrouw hielden enorm veel van hun kleine kind. Ze noemden hem Issun-Boshi. En ze voedden hem liefdevol op.

2. Maar de oudere jongens plaagden en pestten hem en riepen:
 'Hé kijk, klein duimpje is er ook!'
 'Pas op liliputter of je loopt onder mijn schoen!'
 'Héla, 't is hier wel verboden voor dwergen met minihersens!'
 De oude vrouw riep terug: 'Hij is klein maar heel sterk!'
 Issun-Boshi groeide op en was een aardige en slimme jongen.
 Op een dag zei hij tegen zijn ouders: 'Lieve vader en moeder'

3. Issun-Boshi: 'Het is tijd dat ik jullie verlaat en mijn geluk ga zoeken. Ik wil naar de hoofdstad want ik heb gehoord dat daar een bekende, wijze heer woont. Hij kan mij misschien helpen met mijn studies.' Oude man: 'Da's allemaal best m'n zoon. Maar hoe zal je deze heer bereiken en hoe zal je jezelf beschermen?' Issun-Boshi: 'Daar heb ik over nagedacht, papa. Ik heb besloten dat deze kom mijn boot wordt en dit eetstokje mijn roeispaan. Lieve mama, mag ik een van je naalden? Dat wordt mijn zwaard. En dit strootje wordt de schede.' Oude vrouw: 'Issun-Boshi, wat ben je toch een slimme jongen.' Oude man: 'Ik zie dat je er goed over nagedacht hebt. Je moeder en ik, we weten dat het je goed zal gaan waar je ook bent' En zonder te aarzelen zegenden de ouders Issun-Boshi en stuurden hem op pad om zijn geluk te zoeken. Issun-Boshi ging naar de hoofdstad met zijn zwaard aan zijn zijde. Al snel ontmoette hij twee mieren.

4. Issun-Boshi: 'Hallo! Waar is de rivier die naar de hoofdstad leidt?'

Mier 1: 'Vlakbij de Leeuwentandlaan.'

Mier 2: 'Net voorbij de Paardenstaartweg.'

Issun-Boshi volgde precies de weg zoals de mieren hem gezegd hadden...

En al snel vond hij de rivier.

Hij gebruikte de kom als boot en het eetstokje als roeispaan.

Een snelle stroom voerde hem mee.

Oh nee!

5. Een enorme vis kwam recht op de boot afgezwommen en maakte hoge golven.

Issun-Boshi: 'Stop, grote vis, als je zo veel rondspettert, slaat mijn bootje om en bereik ik de hoofdstad nooit. Daar moet ik heen om het geluk te vinden.'

Issun-Boshi verjoeg de vis met zijn eetstokje.

De vis spoot nog eens verontwaardigd een fonteintje in de lucht en dook onder water.

Weg was de vis.

Issun-Boshi dreef op het water. Dagenlang. Door weer en wind.

En eindelijk bereikte hij de hoofdstad.

6. De hoofdstad was erg druk en soms wenste Issun-Boshi dat hij groter was. Maar hij wilde absoluut de wijste en beroemdste meester aan het hof van de keizer dienen. Hij bleef zoeken naar het paleis.

Issun-Boshi: 'Zou ik de meester van het paleis mogen spreken?'

7. Issun-Boshi: 'Zou ik de heer van het paleis mogen spreken?' De heer van het paleis kwam net naar buiten. Heer: 'Wie roept er mij?' Hij keek om zich heen om te zien wie er aan de deur stond maar zag niemand. Issun-Boshi: 'Ik ben hier. Beneden!' De heer keek en keek. Uiteindelijk zag hij Issun-Boshi tussen zijn houten slippers staan. Heer: 'Mijn hemel, wat ben jij klein. Hoe ben je hier gekomen?' Issun-Boshi: 'Ik heet Issun-Boshi. Ik ben naar de hoofdstad gekomen omdat ik zo graag van u wil leren.' Heer: 'Wel, jij bent een dappere jongen dat je helemaal naar m'n deur bent gekomen en aan durft te kloppen. Je bent een vrolijke, moedige jongen. Je mag blijven en voor me werken.' Een tijdje later stelde de meester Issun-Boshi voor aan zijn jonge dochter, de prinses. Oeioei, wat is de prinses knap!

8. Ping!

Het klikte meteen tussen de prinses en Issun-Boshi.

Ze brachten vele uurtjes samen door. Ze studeerden, lazen hun lievelingsboeken aan elkaar voor en oefenden hun schrijven.

Op een dag zei de prinses tegen Issun-Boshi: 'Laten we de Kiyomizu-tempel bezoeken.'

De prinses zette Issun-Boshi in haar mouw en ze vertrokken.

Maar onderweg terug naar huis...

9. ...Plots sprong er een monster op het pad en bracht de prinses enorm aan het schrikken.

Prinses: 'Help, help, help me, Issun-Boshi!'

Issun-Boshi trok zijn zwaard en zwaaide ermee.

Issun-Boshi: 'Stop monster, laat de prinses met rust!!!'

Monster: 'Zei je iets kleintje? Zeg nog eens iets als je durft en ik eet je op! Aahw!'

En hij hapte Issun-Boshi naar binnen.

10. Monster: 'Ha! Aahw! Woehoe, hihi, oeioei! Stop! Iemand kietelt me! Ah! Stop!'

Het monster rolde over de grond van pijn en van het lachen.
Issun-Boshi prikte met zijn zwaard in de buik van het monster.
Monster: 'Ik geef met over, je bent te slim en te dapper.'
Het monster spuwde Issun-Boshi uit en rende naar de bergen.

11 Prinses: 'Oh, Issun-Boshi, wat ben je toch slim.

Dankzij jou zijn we veilig.'

Issun-Boshi: 'Kijk prinses, het monster heeft iets laten vallen.'

Prinses: 'Ah, het is een magische rammelaar. Als je ermee schudt en een wens doet, komt je wens uit. Wat wens je Issun-Boshi?'

Issun-Boshi: 'Lieve prinses. Ik wou al altijd groter worden.'

De prinses rammelde en rammelde.

Prinses: 'Groeï Issun-Boshi groeï! Je wordt groter en groter. Nu!'

En plotseling...

12. Issun-Boshi begon te groeien en te groeien en veranderde in een knappe jongeman.

Issun-Boshi trouwde met de prinses en nam haar mee naar zijn ouders.

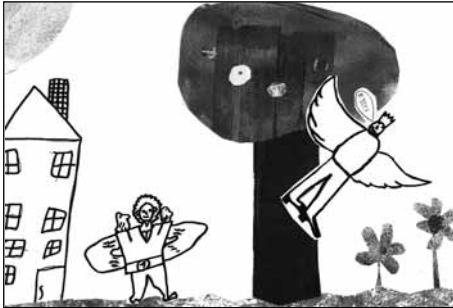
Ze namen Issun-Boshi en hun schoondochter in hun armen.

En Issun-Boshi en de prinses leefden nog lang en gelukkig.

Het verhaal van de Vliegende Ketchup. Door de kinderen van het Klein Kasteeltje, een vluchtelingenhuis in Brussel (begeleiding: Lien Hemerijckx, Els Dittrich en Veronika Mabardi).

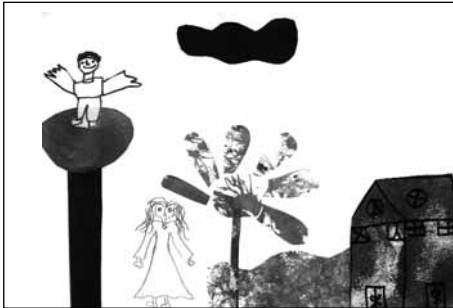
1. Ketchup besluit zijn land te verlaten omdat er oorlog is. Hij komt terecht in een land waar de mensen kunnen vliegen. Er zijn bloemen in allerlei kleuren en de mensen zijn er gelukkig.

2. Hij ziet een man die vliegt. Hij heet Saïd. Hij is de vlieger-koning.
Ketchup: 'OOOOh! Kun je vliegen? Dat wil ik ook wel leren.'
Saïd: 'Het is gemakkelijk, kijk hoe ik het doe.'
En hij vliegt weg.
Ketchup: 'Wacht, wacht...'
Hij probeert het ook. Maar het lukt niet.

3. Plotseling ziet hij een hele hoge boom met blauwe bloemen.

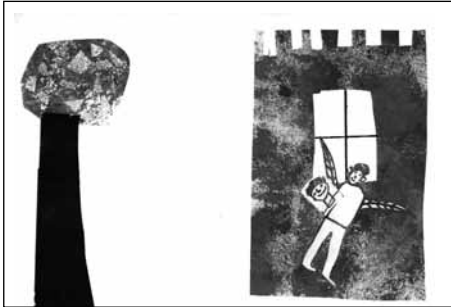
4. Hij klimt in de boom omdat hij wil leren vliegen.
Terwijl hij boven zit, ziet hij een mooi meisje.
Ze heet Amina. Het is een prinses.
Ketchup: 'Kijk! Ik kan vliegen!'

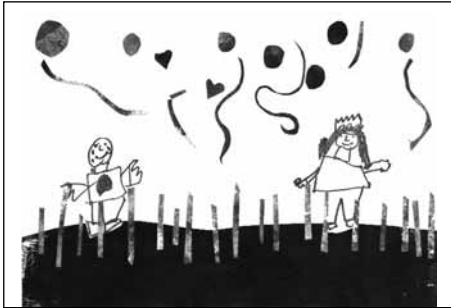
5. De prinses ziet Ketchup in de boom klimmen en hoe hij probeert te vliegen.
Opeens valt hij op de grond. Zijn neus bloedt, hij heeft een gebroken arm en hij ziet alles wazig.
De prinses buigt zich over hem en raakt zijn hand aan.
Ketchup ziet haar, maar doet alsof hij dood is.
Amina gillt, ze neemt haar gsm en ze belt een ziekenwagen.

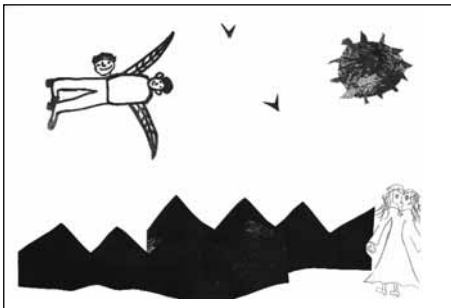
6. De ziekenwagen brengt Ketchup naar het grote kasteel.
In de tuin en op alle trappen staan bloemen.
De prinses geeft Ketchup een kamer vlakbij die van haar.
Ze verpleegt hem tien dagen lang.
Ketchup: 'Ik ben verliefd op jou. Ben jij ook verliefd op mij?'
Amina: 'Ja!'

7. Op een dag komt Saïd aangevlogen en klopt op het raam.
 Saïd: 'Ketchup, Ketchup, doe het raam open en spring op mijn rug. Ik zal je leren vliegen.'
 Ketchup wil graag naar zijn eigen land vliegen om te zien of de oorlog voorbij is.
 Amina: 'Ga niet weg. Ik ben bang. Straks ben je weer gewond.'
 Ketchup: 'Ik kom terug. Binnen een week sta ik weer hier.'
 De prinses klimt in de boom met de blauwe bloemen. Daar wacht ze op Ketchup. Ze huilt.

8. In zijn land ziet Ketchup dat de oorlog voorbij is.

9. Op een dag ziet prinses Amina Ketchup en Saïd van over de bergen aankomen.
 Ketchup vraagt haar of ze morgen kunnen trouwen.
 Amina: 'Ja !'

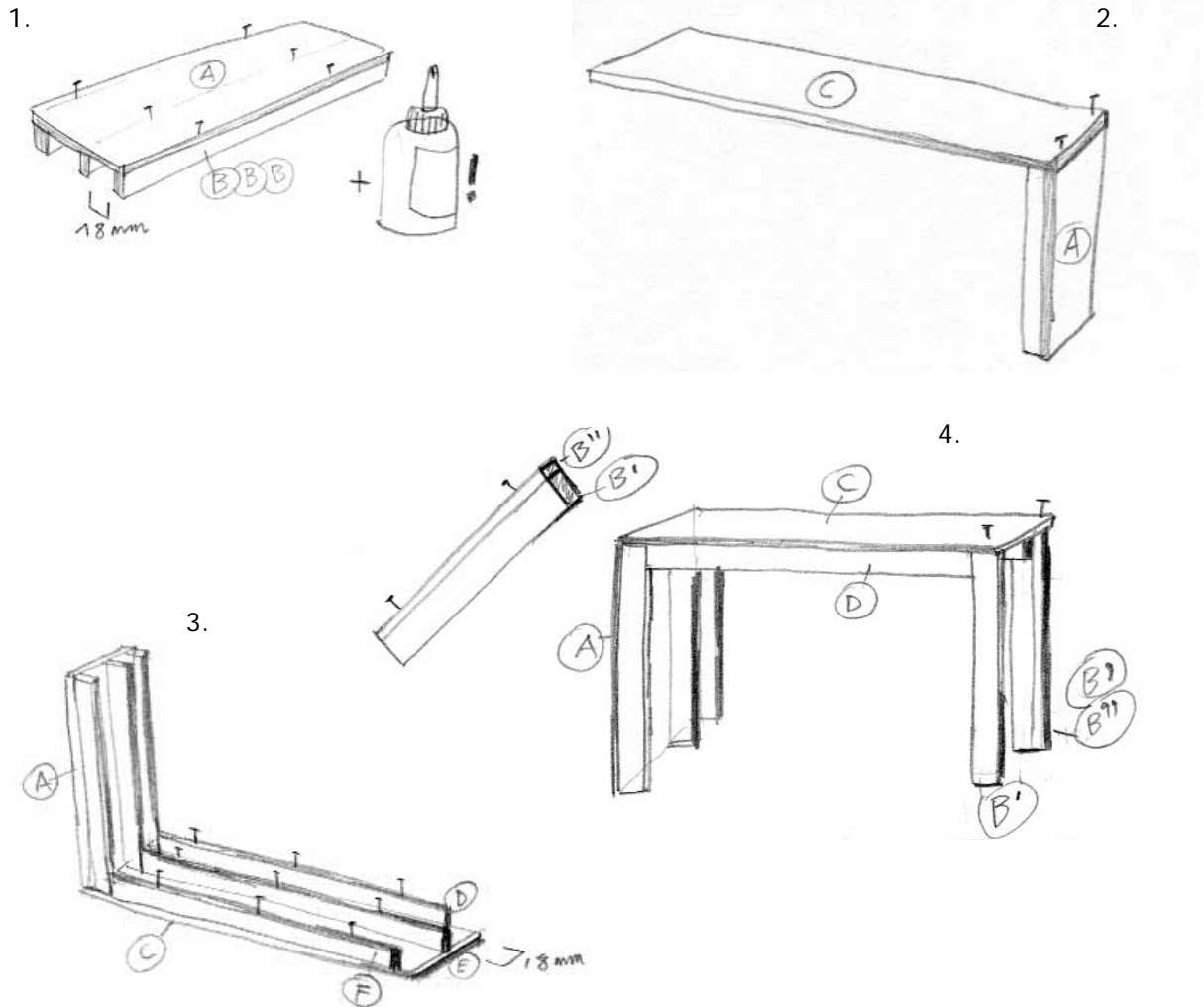

10. Als huwelijksgeschenk krijgt Ketchup vleugels van Amina. Er is een groot feest. Iedereen vliegt door de lucht. Ze dansen in de lucht. Ze besluiten om met vakantie te gaan naar het land van Ketchup 'Goede reis, goede vakantie', wuift Said.

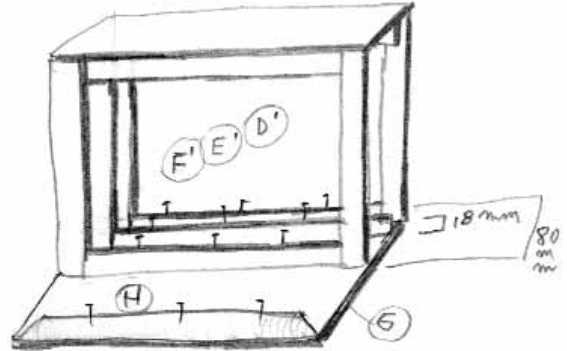
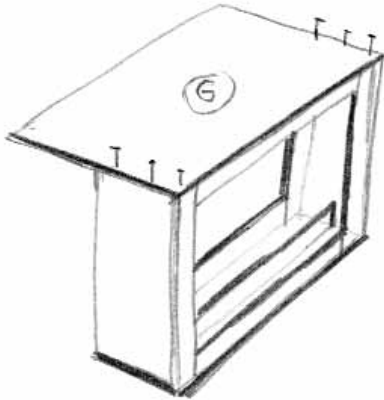
Kinderen van verschillende nationaliteiten uit het vluchtelingen- huis 'Klein Kasteeltje' in Brussel brengen hun zelf geschreven en geïllustreerd kamishibai-verhaal, "Het verhaal van de Vliegende Ketchup".

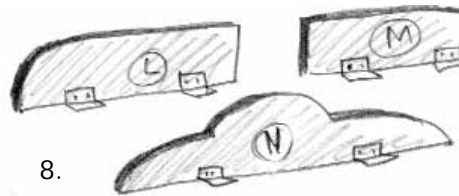
Een versie in kleur van deze handleiding, inclusief exacte opgave van de afmetingen en een lijst van het benodigde materiaal: zie www.abc-web.be

5.

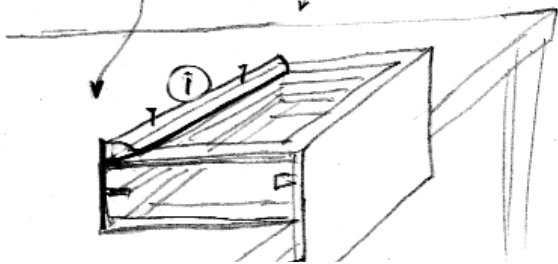
6.

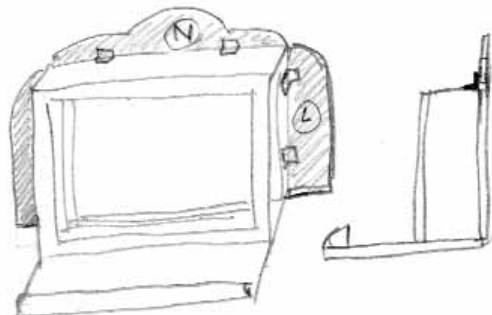
7.

8.

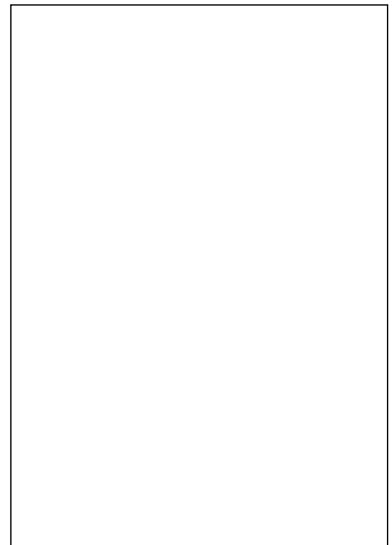
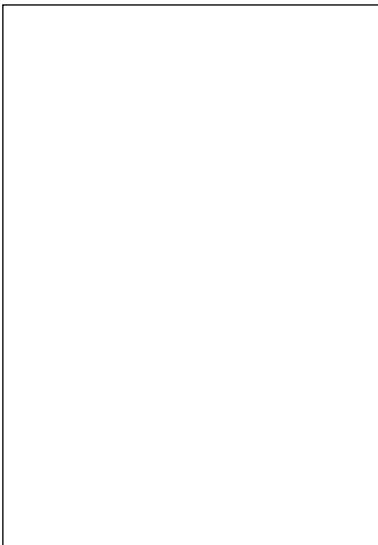
9.

Je kan een miniversie maken van de kamishibai in een grote luciferdoos. We hebben een kamishibai-uitknipvorm gemaakt. Door te knippen en te plakken, maak je zo een eigen theatertje. Je kan de mini-kamishibai bijv. gebruiken als 'dagboek' op bos- of zeeklasse. Elke dag maken de kinderen een tekening + tekst van wat ze die dag gedaan hebben. Aan de hand van de prentjes vertellen ze dan thuis hun verhaal.

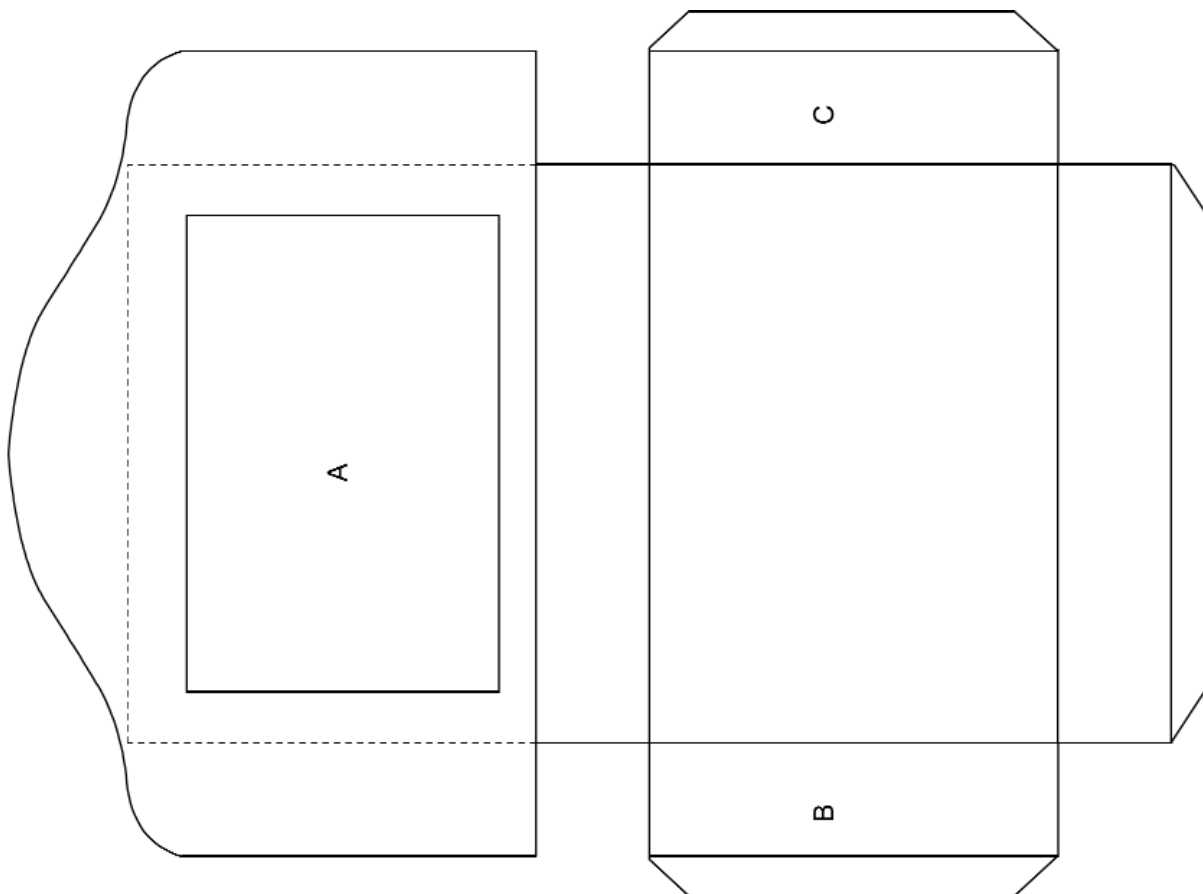
Mini-kamishibai handleiding

- Knip het theatertje uit.
- Het venstertje (A) uitsnijden met een breekmesje.
- Als je linkshandig bent, knip je het flapje B af, ben je rechtshandig deel C. Zo blijft een van de zijkanten van het theatertje open om je prenten in te schuiven.
- Doe lijm op de twee kleine flapjes (zij- en bovenkant). Plak de kamishibai in elkaar.
- Knip een kaartje op maat en plak daarop een stukje rode stof. Dit wordt je gordijntje.
- Kopieer de kaders voor tekeningen hieronder op 133% (min. 4 x) en maak er je eigen verhaal mee. Je kamishibai is klaar. Veel plezier ermee!

Mini-kamishibai/ kopiëermodel

Kopieer de tekening op 133% en op dik papier (minimum 120 gr).

Interview uit het Duitse tijdschrift *Die Zeit*

Hoe je boeiend en meeslepend kunt voorlezen, vertelt ons de communicatietrainer Rolf Peter Kleinen tijdens het seminarie waar hij van managers sprookjesvertellers wil maken. Voor de Duitse organisatie "Jugend und Literatur" begeleidt Kleinen ook voorleespeters en -meters, die in scholen en bibliotheken gaan voorlezen.

Die Zeit: Wat is het belangrijkste bij voorlezen?

Rolf Peter Kleinen: Een voorlezer die de luisteraars vergeten, leest het beste voor. Want dan is het hem gelukt het publiek te betoveren met zijn stem. Men is volledig in het verhaal opgegaan. Het gaat er dus niet om of de voorlezer bewonderd wordt, of integendeel dat hij afgaat. Vooral beginnende voorlezers maken wel eens de fout te veel energie te steken in het absoluut niet-willen-mislukken. Ze zouden hun energie beter steken in het voorlezen zelf. Het is zoals met brood snijden. Wanneer je er alleen op let dat je jezelf met het scherpe mes niet verwondt, zal je gegarandeerd scheef snijden. Maar wanneer je vooral aandacht hebt voor de kwaliteit van het brood, voor de consistentie en de hardheid, dan wordt de snee zoals het moet: recht. En je snijdt je daarbij ook niet in je vingers.

Die Zeit: Wat kan je doen om niet te veel bezig te zijn met je eigen 'performance', maar wel met de tekst zelf?

Kleinen: Tijdens het voorlezen kun je al naar de volgende zin kijken. Je bent op die manier een stap vooruit. Zo kun je de stemming van de volgende passage al waarnemen, voordat je die zin hardop leest.

Zeit: Maar dan gaat het voorlezen toch wel erg langzaam?

Kleinen: Het vraagt oefening. Kinderboeken met korte zinnen zijn daar ideaal voor. Maar ik moet toch ook benadrukken dat voorlezen geen competitie sport is. Beginnende voorlezers lezen meestal veel te snel. Het publiek heeft er nochtans veel meer aan wanneer iemand zich de tijd neemt en de beelden laat spreken. Het helpt wanneer je je voorstelt dat je met je stem de toehoorders probeert te omvatten, te omringen. Dan voelen kinderen zich geborgen. We herinneren het ons nog allemaal van vroeger: plotseling voelden we ons goed, zelfs al zat de stoel wat ongemakkelijk.

Die Zeit: Wie voorleest, moet zich dus vooral met zijn instelling bezighouden?

Kleinen: Juist ja. Het moet duidelijk voor je zijn waar je bent, wat je doet, en voor wie je het doet. Daardoor neem je heel bewust de houding aan van een sprookjesverteller. Proberen is niet genoeg, je moet het werkelijk doen en voelen, ook al ben je zenuwachtig.

Die Zeit: Onzekerheid kan er toch toe leiden dat je gaat haperen en over je woorden struikelen?

Kleinen: Perfectie is saai. Wanneer we ons verspreken - wat iedereen wel eens doet - is dat enkel levendig. Dan raad ik aan in de tekst wat terug te gaan en de passage kalm nog een keer voor te lezen. Misschien valt er bij het onderbreken zelfs iets op, iets wat men over het hoofd had gezien. Ik vind het niet belangrijk dat je bepaalde technieken perfect beheerst. Anders gaat het zoals bij zangers die na jaren oefenen eindelijk die ene hoge noot kunnen halen. Ooit bereikt hij zijn doel, maar het wezenlijke van het zingen heeft hij dan nog niet begrepen. Het gaat er net om met de intense emotie mee te voelen. De hoge noot is daar slechts een uitdrukking van. Ook tijdens het voorlezen hoef je niet overdreven woedend of vrolijk te spreken. Belangrijker is dat je je door de stemming van het verhaal laat vervullen, dat je je letterlijk laat meeslepen.

- p. 0: Cover-illustratie: illustratie van een houtsnede, uit een Japanse nieuwsbrief/vol. 4/2003 van Ikaja/Tokyo, the International Kamishibai Association of Japan (illustrator onbekend)
- p. 4: Illustratie van een kamishibai-theater, uit een Japanse nieuwsbrief/vol. 4/2003 van Ikaja/Tokyo, the International Kamishibai Association of Japan (illustrator onbekend)
- p. 6: Illustratie van een kamishibai-verteller op de fiets, uit een Kamishibai-flyer 'Kamishibai for kids', New York - illustrator: Eigoro Futamata
- p. 8: Verklaring van hoe een kamishibai werkt dmv zes illustraties/een leerkracht demonstreert kamishibai - 'Kamishibai for kids', New York
- p.10: Foto van een kamishibai-theater in een opstelling van ABC/ Archief ABC, fotomateriaal.
- p.38: Demonstratie-foto's van een ABC-kamishibi-pakket/Archief ABC, fotomateriaal.
- p.41: Draaiboek-illustraties uit *Make your own animated movies and videotapes*, Yvonne Andersen, Liddle, Brown and Company, 1991.
- p.42: Foto's van verschillende kamishibai-formules van ABC/ Archief ABC, fotomateriaal.
- p.44: a tot f: Vertellen in geuren en kleuren, leerlingenboek + docentenhandleiding, Nederlands centrum voor volkscultuur (nederlandscentrum.volkscultuur@wxs.nl)
g tot h: Met kinderen creatief de wereld rond, Maryann F. Kohl en Jean Potter (illustraties: Rebecca Van Slyke)/Pantha Rhei
- p.46: Met opgeheven armen geeft een Afrikaanse bosjesman lucht aan zijn acteertalent door voor zijn mede-dorpelingen volksverhalen te vertellen/N.R. Farbmann/Time-life picture agency
- p.58: Handleiding om een kamishibai-theater te bricoleren (tekeningen Gorik Lindemans)
- p.61: Tekening mini-kamishibai/Archief ABC
- p.63: http://www.ncsa.uiuc.edu/VR/cs397wrs/Lectures/chapter_1.html
- p.64: Nous sommes en Sicile, ou un public attentif (et enfantin, presque entièrement) suit avec émotion les aventures d'un dieu des mers, moitié homme et moitié poisson. Comme sur l'image nr. 1, l'histoire est tout à la fois racontée en vers, chantée, et "illustrée" par des peintures. Voilà un artiste complet!, Quilici Folco (foto) uit 'Le Livre de la fantaisie', ed. Atlas, 1980.

NOTES

ABC vzw (ART BASICS for CHILDREN) is een kunsteducatief labo in Brussel dat mobiele studio's ontwikkelt waar kinderen en volwassenen zich in diverse kunstvormen kunnen initiëren en/of verdiepen. ABC tracht jong en oud op een open, speelse en interactieve wijze in contact te brengen met kunst- en cultuurgeschiedenis. Het vertrouwt op de individuele verbeeldingskracht en erkent en stimuleert het (jonge) publiek als potentiële kunstenaars van hun eigen leven. Een initiatief van Gerhard Jäger.

A. Dansaertstraat 98, 1000 Brussel – T 02 502 00 27 – F 02 502 00 62 – mail@abc-web.be – www.abc-web.be

---

Redactie: Lien Hemerijckx en Patrick Jordens • Redactieraad: Elfi Vansteenkiste, Hai-Chay Jiang, Marijke Loozen, Gerhard Jäger • Redactioneel advies: Stef Piedfort, Joris Desmedt, Patries Jeunen • Eindredactie: Patrick Jordens
Lay-out: Gerhard Jäger en Thierry Lewyllie - waw bvba

ABC geniet de steun van de Vlaamse gemeenschap/Ministerie van Cultuur en van de Vlaamse gemeenschapscommissie Jeugd en Onderwijs.

Het kamishibai-cahier kwam tot stand dankzij een projectsubsidie van het Ministerie van Cultuur/Afdeling Letteren/leesbevordering.

V.u.: Gerhard Jäger, A. Dansaertstraat 98, 1000 Brussel